

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

4. Η συλλογή των αριθμημένων ομιλιών - Σχόλια
(4. Aṅguttara Nikāya - Aṭṭhakathā)

03. Σχόλια για το βιβλίο των τριών (03. Tikaṇipāta-aṭṭhakathā)

1. Η πρώτη πεντηκοντάδα (1. Paṭhamapaṇṇāsakaṃ)

PaliVerse

4. Η συλλογή των αριθμημένων ομιλιών - Σχόλια

03. Σχόλια για το βιβλίο των τριών

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Aṅguttaranikāye

Tikanipāta-aṭṭhakathā

1. Paṭhamapaṇṇāsakaṃ

1. Bālavaggo

1. Bhayasuttapaṇṇanā

1. Tikanipātassa paṭhame bhayānītiādīsu bhayanti cittutrāso. Upaddavoti anekaggatākāro. Upasaggoti upasaṭṭhākāro tattha tattha lagganākāro.

Tesaṃ evaṃ nānattaṃ veditabbaṃ - pabbatavisamanissitā corā janapadavāsīnaṃ pesenti - “mayaṃ asukadivase nāma tumhākaṃ gāmaṃ paharissāmā”ti. Te taṃ pavattiṃ sutakālato paṭṭhāya bhayaṃ santāsaṃ āpajjanti. Ayaṃ cittutrāso nāma. “Yathā no te corā kupitā anattampi āvaheyyu”nti hatthasāraṃ gahetvā dvipadacatuppadehi saddhiṃ araññaṃ pavisitvā tattha tattha bhūmiyaṃ nipajjanti ḍaṃsamakasādīhi khajjamānā, gumbantarāni pavisantā khāṇukaṇṭake maddanti. Tesaṃ evaṃ vicarantānaṃ vikkhittabhāvo anekaggatākāro nāma. Tato coresu yathāvutte divase anāgacchantesu “tucchakasāsanaṃ bhavissati, gāmaṃ pavisissāmā”ti saparikkhārā gāmaṃ pavisanti. Atha tesaṃ pavittṭhabhāvaṃ ṇatvā gāmaṃ parivāretvā dvāre aggiṃ datvā manusse ghātetvā corā sabbaṃ vibhavaṃ vilumpitvā gacchanti. Tesu ghātītāvasesā aggiṃ nibbāpetvā koṭṭhakacchāyābhitticchāyādīsu tattha tattha laggitvā nisīdanti naṭṭhaṃ anusocamānā. Ayaṃ upasaṭṭhākāro lagganākāro nāma.

Naḷāgārāti naḷehi channapaṭicchannaagārā. Sesasambhārā panettha rukkhamayā honti. Tiṇāgārepi eseva nayo. Kūṭāgārānīti kūṭasaṅgahitāni agārāni. Ullittāvalittānīti anto ca bahi ca littāni. Nivātānīti nivāritavātappavesāni. Phusitaggaḷānīti chekehi vaḍḍhakīhi katattā piṭṭhasaṅghātamhi suṭṭhu phusitakavātāni. Pihitavātapānānīti yuttavātapānāni. Iminā padadvayena kavāṭavātapānānaṃ niccapihitataṃ akathetvā sampattiyeva kathitā. Icchiticchitakkhaṇe pana tāni pidhīyanti ca vivarīyanti ca.

Bālato uppajjantīti bālameva nissāya uppajjanti. Bālo hi apaṇḍitapuriso rajjaṃ vā oparajjaṃ vā aññaṃ vā pana mahantaṃ ṭhānaṃ patthento katipaye attanā sadise vidhavaputte mahādhutte gahetvā “etha ahaṃ tumhe issare karissāmī”ti pabbatagahanādīni nissāya antamante gāme paharanto dāmarikabhāvaṃ jānāpetvā anupubbena nigamepi janapadepi paharati. Manussā gehāni chaḍḍetvā khemaṭṭhānaṃ patthayamānā pakkamanti. Te nissāya vasantā bhikkhūpi bhikkhuniyopi attano attano vasanaṭṭhānāni pahāya pakkamanti. Gatagataṭṭhāne bhikkhāpi senāsanaṃpi dullabhaṃ hoti. Evaṃ catunnaṃpi parisānaṃ bhayaṃ

āgatameva hoti. Pabbajjitesupi dve bālā bhikkhū aññamaññaṃ vivādaṃ paṭṭhapetvā codanaṃ ārabhanti. Iti kosambivāsikānaṃ viya mahākalaho uppajjati. Catunnaṃ parisānaṃ bhayaṃ āgatameva hotīti evaṃ yāni kānici bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato uppajjantīti yathānusandhinā desanaṃ niṭṭhapesi.

2. Lakkhaṇasuttavaṇṇanā

2. Dutiye kāyadvārādipavattaṃ kammaṃ lakkhaṇaṃ sañjānanakāraṇaṃ assāti kammalakkhaṇo. Apadānasobhanī paññāti yā paññā nāma apadānena sobhati, bālā ca paṇḍitā ca attano attano cariteneva pākaṭā hontīti attho. Bālena hi gatamaggo rukkhagacchagāmanigamādīni jhāpetvā gacchantassa indaggino gatamaggo viya hoti, jhāmaṭṭhānamattameva aṅgāramasichārikāsamākulaṃ paññāyati. Paṇḍitena gatamaggo kusobbhādayo pūretvā vividhasassasampadaṃ āvahanānena catudīpikameghena gatamaggo viya hoti. Yathā tena gatamagge udakapūrāni ceva vividhasassaphalāphalāni ca tāni tāni ṭhānāni paññāyanti, evaṃ paṇḍitena gatamagge sampattiyova paññāyanti no vipattiyoti. Sesamettha uttānatthameva.

3. Cintīsuttavaṇṇanā

3. Tatiye bālalakkhaṇānīti “bālo aya”nti etehi lakkhīyati ñāyatīti bālalakkhaṇāni. Tānevassa sañjānanakāraṇānīti bālanimittāni. Bālāpadānānīti bālassa apadānāni. Duccintitacintīti cintayanto abhijjhābyāpādamicchādassanavasena duccintitameva cinteti. Dubbhāsitaḥāsīti bhāsamānopi musāvādādibhedaṃ dubbhāsitameva bhāsati. Dukkaṭakammakārīti karontopi paṇātipātādivasena dukkaṭakammameva karoti. Paṇḍitalakkhaṇānītiādi vuttānusāreneva veditabbaṃ. Sucintitacintītiādi cetha manosucaritādīnaṃ vasena yojetabbāni.

4. Accayasuttavaṇṇanā

4. Catutthe accayaṃ accayato na passatīti attano aparādhamaṃ aparādhato na passati. Accayato disvā yathādhammaṃ nappaṭikarotīti “aparaddhamā mayā”ti ñatvāpi yo dhammo, taṃ na karoti, daṇḍakammaṃ āharitvā accayaṃ na deseti nakkhamāpeti. Accayaṃ desentassa yathādhammaṃ nappaṭiggaṇhātīti parassa “viraddhamā mayā”ti ñatvā daṇḍakammaṃ āharitvā khamāpentassa nakkhamati. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhato veditabbo.

5. Ayonisosuttavaṇṇanā

5. Pañcame ayoniso pañhaṃ kattā hotīti “kati nu kho, udāyi, anussatiṭṭhānānī”ti vutte “pubbenivāso anussatiṭṭhānaṃ bhavissatī”ti cintetvā lāḷudāyitthero viya anupāyacintāya apañhameva pañhanti kattā hoti. Ayoniso pañhaṃ vissajjetā hotīti evaṃ cintitaṃ pana pañhaṃ vissajjentopi “idha, bhante, bhikkhu anekavihiṭaṃ pubbenivāsaṃ anussarati. Seyyathidaṃ, ekampi jāti”ntiādinā nayena soyeva thero viya ayoniso vissajjetā hoti, apañhameva pañhanti katheti. Parimaṇḍalehi padabyañjanehīti ettha padameva atthassa byañjanato padabyañjanaṃ. Taṃ akkharapāripūriṃ katvā dasavidhaṃ byañjanabuddhiṃ aparihāpetvā vuttaṃ parimaṇḍalaṃ nāma hoti, evarūpehi padabyañjanehīti attho. Siliṭṭhehīti padasiliṭṭhatāya siliṭṭhehi. Upagatehīti atthañca kāraṇaṃ upagatehi. Nābbhanumoditāti evaṃ yoniso sabbamaṃ kāraṇasampannaṃ katvāpi vissajjitaṃ parassa pañhaṃ nābhinumodati nābhinandati sārīputtattherassa pañhaṃ lāḷudāyitthero viya. Yathāha -

“Aṭṭhānaṃ kho etaṃ, āvuso sārīputta, anavakāso, yaṃ so atikkammeva kabaḷikārāhārabhakkhānaṃ devānaṃ saḥabyataṃ aññataraṃ manomayaṃ kāyaṃ upapanno saññāvedayitanirodhaṃ samāpajjeyyāpi vuṭṭhaheyyāpi, natthetaṃ tṭhāna”nti.

Yoniso pañhaṃ kattātiādīsu ānandatthero viya yonisova pañhaṃ cintetvā yoniso vissajjitā hoti. Thero hi “kati nu kho, ānanda, anussatiṭṭhānānī”ti pucchito “ayaṃ pañho bhavissatī”ti yoniso cintetvā yoniso vissajjento āha - “idha, bhante, bhikkhu vivicca kāmehi...pe... catutthajjhānaṃ upasampajja viharati. Idaṃ, bhante, anussatiṭṭhānaṃ evaṃbhāvitāṃ evaṃbahulīkataṃ diṭṭhadhammasukhavihārāya saṃvattatī”ti. Abbhanumoditā hotīti tathāgato viya yoniso abbhanumoditā hoti. Tathāgato hi ānandattherena pañhe vissajjite “sādhu sādhu, ānanda, tena hi tvaṃ, ānanda, imampi chaṭṭhaṃ anussatiṭṭhānaṃ dhārehi. Idhānanda, bhikkhu satova abhikkamati satova paṭikkamatī”tiādīmāha. Chaṭṭhādīni uttānatthāneva.

9. Khatasuttavaṇṇanā

9. Navame sukkapakkho pubbabhāge dasahipi kusalakammapathehi paricchinno, upari yāva arahattamaggā labbhati. Bahuñca puññaṃ pasavatīti ettha lokiyalokuttaramissakapuññaṃ kathitaṃ.

10. Malasuttavaṇṇanā

10. Dasame dussīlabhāvo dussīlyaṃ, dussīlyameva malaṃ dussīyamalaṃ. Kenaṭṭhena malanti? Anudhanaṭṭhena duggandhaṭṭhena kiliṭṭhakaraṇaṭṭhena ca. Tañhi nirayādīsu apāyesu anudahaṭṭhena anudhanaṭṭhena malaṃ. Tena samannāgato puggalo mātāpitūnampi santike bhikkhusaṅghassa antare bodhicetiyaṭṭhānesupi jigucchaniyo hoti, sabbadisāsu cassa “evarūpaṃ kira tena pāpakammaṃ kata”nti avaṇṇagandho vāyatīti duggandhaṭṭhena malaṃ. Tena ca samannāgato puggalo gatagataṭṭhāne upatāpañceva labhati, kāyakammādīni cassa asucīni honti apabhassarānīti kiliṭṭhakaraṇaṭṭhena malaṃ. Apica taṃ devamanussasampattiyo ceva nibbānasampattiñca milāpetīti milāpanaṭṭhena malaṃ. Issāmalamaccheramalesupi eseva nayo.

Bālavaggo paṭhamo.

2. Rathakāravaggo

1. Nātasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame ñātoti paññāto pākaṭo. Ananulomiketi sāsanassa na anulometīti ananulomikaṃ, tasmīṃ ananulomike. Kāyakammeti pañātipātādimhi kāyaduccarite. Oḷārikaṃ vā etaṃ, na evarūpe samādapetuṃ sakkoti. Disā namassituṃ vaṭṭati, bhūtabaliṃ kātuṃ vaṭṭatīti evarūpe samādapeti gaṇhāpeti. Vacīkammepe musāvādādīni oḷārikāni, attano santakaṃ parassa adātukāmena “natthī”ti ayaṃ vañcanamusāvādo nāma vattuṃ vaṭṭatīti evarūpe samādapeti. Manokammepe abhijjhādayo oḷārikā, kammaṭṭhānaṃ viṣaṃvādetvā kathento pana ananulomikesu dhammesu samādapeti nāma dakkhiṇavihāravāsītthero viya. Taṃ kira theram eko upaṭṭhāko amaccaputto upasaṅkamitvā “mettāyantena paṭhamam kīdisa puggale mettāyitabba”nti pucchi. Thero sabhāgavisabhāgaṃ anācikkhitvā “piyapuggale”ti āha. Tassa ca bhariyā piyā hoti manāpā, so taṃ ārabba mettāyanto

ummādaṃ pāpuṇi. Kathaṃ panesa bahujanaahitāya paṭipanno hotīti? Evarūpassa hi saddhivihārikādayo ceva upaṭṭhākādayo ca tesam ārakkhadevatā ādiṃ katvā tāsam tāsam mittabhūtā yāva brahmalokā sesadevatā ca “ayaṃ bhikkhu na ajānitvā karissatī”ti tena katameva karonti, evamesa bahujanaahitāya paṭipanno hoti.

Sukkapakkhe pāṇātipātā veramaṇiādīnaṃyeva vasena kāyakammavacīkammāni veditabbāni. Kammaṭṭhānaṃ pana avisaṃvādetvā kathento anulomikesu dhammesu samādapeti nāma koḷitavihāravāsī catunikāyikatissatthero viya. Tassa kira jeṭṭhabhātā nandābhayatthero nāma potaliyavihāre vasanto ekasmiṃ roge samuṭṭhite kaniṭṭhaṃ pakkosāpetvā āha - “āvuso, mayhaṃ sallahukaṃ katvā ekaṃ kammaṭṭhānaṃ kathehi”ti. Kiṃ, bhante, aññaṇa kammaṭṭhānena, kabaḷikārāhāraṃ pariggaṇhituṃ vaṭṭatīti? Kimatthiko esa, āvusoti? Bhante, kabaḷikārāhāro upādārūpaṃ, ekasmiṃca upādārūpe diṭṭhe tevīsati upādārūpāni pākaṭāni hontīti. So “vaṭṭissati, āvusō, ettaka”nti taṃ uyyojetvā kabaḷikārāhāraṃ pariggaṇhitvā upādārūpaṃ sallakkhetvā vivaṭṭetvā arahattaṃ pāpuṇi. Atha naṃ theram bahivihārā anikkhantameva pakkosivā, “āvuso, mahāavassayosī mayhaṃ jāto”ti kaniṭṭhattherassa attanā paṭiladdhaguṇaṃ ārocesi. Bahujanahitāyāti etassapi hi saddhivihārikādayo “ayaṃ na ajānitvā karissatī”ti tena katameva karontīti bahujanahitāya paṭipanno nāma hotīti.

2. Sāraṇīyasuttavaṇṇanā

12. Dutiye khattiyassāti jātiyā khattiyassa. Muddhāvasittassāti rājābhisekena muddhani abhisittassa. Sāraṇīyāni bhavantīti saritabbāni asammussanīyāni honti. Jātoti nibbatto. Yāvajīvaṃ sāraṇīyanti daharakāle jānitumpi na sakkā, aparabhāge pana mātāpituādīhi ñātakehi vā dāsādīhi vā “tvaṃ asukajanapade asukanagare asukadivase asukanakkhatte jāto”ti ācikkhite sutvā tato paṭṭhāya yāvajīvaṃ sarati na sammussati. Tena vuttaṃ - “yāvajīvaṃ sāraṇīyaṃ hotī”ti.

Idaṃ, bhikkhave, dutiyanti abhisekaṭṭhānaṃ nāma rañño balavatuṭṭhikaraṃ hoti, tenassa taṃ yāvajīvaṃ sāraṇīyaṃ. Saṅgāma vijayaṭṭhānepi ese va nayo. Ettha pana saṅgāmanti yuddhaṃ. Abhivijinitvāti jinitvā sattumaddanaṃ katvā. Tameva saṅgāmasīsanti tameva saṅgāmaṭṭhānaṃ. Ajjhāvasatīti abhibhavivā āvasati.

Idāni yasmā sammāsambuddhassa rañño jātiṭṭhānādīhi kattabbakiccaṃ natthi, imasmiṃ pana sāsane tappaṭibhāge tayo puggale dassetuṃ idaṃ kāraṇaṃ ābhaṭaṃ, tasmā te dassento evameva kho, bhikkhaviṭṭhādimāha. Tattha anagāriyaṃ pabbajito hotīti ettha catupārisuddhisīlampi pabbajjānissitamevāti veditabbhaṃ. Sāraṇīyaṃ hotīti “ahaṃ asukaraṭṭhe asukajanapade asukavihāre asukamāḷake asukadivāṭṭhāne asukacaṅkame asukarukkhamūle pabbajito”ti evaṃ yāvajīvaṃ saritabbameva hoti na sammussitabbhaṃ.

Idaṃ dukkhanti ettakaṃ dukkhaṃ, na ito uddhaṃ dukkhaṃ atthi. Ayaṃ dukkhasamudayoti ettako dukkhasamudayo, na ito uddhaṃ dukkhasamudayo atthīti. Sesapadadvayepi ese va nayo. Evamettha catūhi saccehi sotāpattimaggo kathito. Kasīnaparikammavipassanāñāṇāni pana maggasannissitāneva honti. Sāraṇīyaṃ hotīti “ahaṃ asukaraṭṭhe...pe... asukarukkhamūle sotāpanno jāto”ti yāvajīvaṃ sāraṇīyaṃ hoti asammussanīyaṃ.

Āsavānaṃ khayāti āsavānaṃ khayena. Cetovimuttinti phalasamādhim.
Paññāvimuttinti phalapaññaṃ. Sayam abhiññā sacchikatvāti attanāva abhivisittihāya
paññāya paccakkham katvā. Upasampajja viharatīti paṭilabhitvā viharati. Sāraṇīyanti
“mayā asukaraṭṭhe...pe... asukarukkhamūle arahattaṃ patta”nti attano
arahattapattiṭṭhānaṃ nāma yāvajīvaṃ sāraṇīyaṃ hoti asammussanīyanti
yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesi.

3. Āsaṃsasuttavaṇṇanā

13. Tatiye santoti atthi upalabbhanti. Saṃvijjamānāti tasseeva vevacanaṃ. Lokasminti
sattaloke. Nirāsoti anāso apatthano. Āsaṃsoti āsaṃsamāno patthayamāno. Vigatāsoti
apagatāso. Caṇḍālakuleti caṇḍālānaṃ kule. Venakuleti vilīvakārakule. Nesādakuleti
migaluddakānaṃ kule. Rathakārakuleti cammakārakule. Pukkusakuleti
pupphacchaḍḍakakule.

Ettāvatā kulavipattiṃ dassetvā idāni yasmā nīcakule jātopi ekacco aḍḍho hoti
mahaddhano, ayaṃ pana na tādiso, tasmāssa bhogavipattiṃ dassetuṃ
daliddetiādīmāha. Tattha daliddeti dālidhiyena samannāgate. Appannapānabhojaneti
parittakaannapānabhojane. Kasiravuttiketi dukkhajīvike, yattha vāyāmena payogena
jīvitavuttiṃ sādheti, tathārūpeti attho. Yattha kasirena ghāsacchādo labbhatīti
yasmīṃ kule dukkhena yāgubhattaghaṇṇo ca kopīnamattaṃ acchādanañca labbhati.

Idāni yasmā ekacco nīcakule jātopi upadhisampanno hoti attabhāvasamiddhiyaṃ
ṭhito, ayañca na tādiso, tasmāssa sarīravipattimpi dassetuṃ so ca hoti
dubbaṇṇotiādīmāha. Tattha dubbaṇṇoti paṃsupisācako viya jhāmakhāṇuvaṇṇo.
Duddasikoti vijātamātuyāpi amanāpadassano. Okoṭimakoti lakuṇḍako. Kāṇoti
ekakkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo vā. Kuṇṭi ekahatthakuṇi vā ubhayahatthakuṇi vā.
Khañjoti ekapādakhañjo vā ubhayapādakhañjo vā. Pakkhahatoti hatapakkho
pīṭhasappī. Padīpeyyassāti vaṭṭitelakapallakādino padīpaupakaraṇassa. Tassa na
evaṃ hotīti. Kasmā na hoti? Nīcakule jātattā.

Jeṭṭhoti aññasmīṃ jeṭṭhe sati kaniṭṭho āsaṃ na karoti, tasmā jeṭṭhoti āha. Ābhisekoti
jeṭṭhopi na abhisekāraho āsaṃ na karoti, tasmā ābhisekoti āha. Anabhisittoti
abhisekārahopi kāṇakuṇiādidosaarahito sakīṃ abhisitto puna abhiseke āsaṃ na karoti,
tasmā anabhisittoti āha. Acalappattoti jeṭṭhopi ābhiseko anabhisitto mando
uttānaseyyako, sopi abhiseke āsaṃ na karoti. Soḷasavassuddesiko pana
paññāyamānamassubhedo acalappatto nāma hoti, mahantampi rajjaṃ vicāretuṃ
samattho, tasmā “acalappatto”ti āha. Tassa evaṃ hotīti kasmā hoti? Mahājātītāya.

Dussīloti nissīlo. Pāpadhammoti lāmakadhammo. Asucīti asucīhi kāyakammādīhi
samannāgato. Saṅkassarasamācāroti saṅkāhi saritabbasamācāro, kiñcideva
asāruppaṃ disvā “idaṃ iminā kataṃ bhavissatī”ti evaṃ paresaṃ
āsaṅkāyasaṃmācāro, attanāyeva vā saṅkāhi saritabbasamācāro, sāsāṅkasamācāroti
attho. Tassa hi divāṭṭhānādīsu sannipatitvā kiñcideva mantayante bhikkhū disvā “ime
ekato hutvā mantenti, kacci nu kho mayā katakammaṃ jānitvā mantenti”ti evaṃ
sāsāṅkasamācāro hoti. Paṭicchannakammantoti paṭicchādetabbayuttakena
pāpakammena samannāgato. Assamaṇo samaṇapaṭiñṇoti assamaṇo hutvāva
samaṇapatirūpakatāya “samaṇo aha”nti evaṃ paṭiñṇo. Abrahmacārī
brahmacāripaṭiñṇoti aññe brahmacārino sunivatthe supārute sumbhakapattadhare
gāmanigamarājadhānisu piṇḍāya caritvā jīvikaṃ kappente disvā sayampi tādīsena
ākārena tathā paṭipajjanato “ahaṃ brahmacārī”ti paṭiñṇaṃ dento viya hoti. “Ahaṃ

bhikkhū”ti vatvā uposathaggādīni pavisanto pana brahmacāripaṭiñño hotiyeva, tathā saṅghikaṃ lābhaṃ gaṇhanto. Antopūtīti pūtinā kammena anto anupaviṭṭho. Avassutoti rāgādīhi tinto. Kasambujātoti sañjātarāgādikacavaro. Tassa na evaṃ hotīti. Kasmā na hoti? Lokuttaradhammaupanissayassa natthitāya. Tassa evaṃ hotīti. Kasmā hoti? Mahāsīlasmim paripūrakāritāya.

4. Cakkavattisuttavaṇṇanā

14. Catutthe catūhi saṅgahavatthūhi janaṃ rañjetīti rājā. Cakkaṃ vattetīti cakkavattī. Vattitaṃ vā anena cakkanti cakkavattī. Dhammo assa atthīti dhammiko. Dhammeneva dasavidhena cakkavattivattena rājā jātoti dhammarājā. Sopi na arājakanti sopi aññaṃ nissayarājānaṃ alabhitvā cakkaṃ nāma vattetuṃ na sakkotīti attho. Iti satthā desanaṃ paṭṭhapetvā yathānusandhiṃ apāpetvāva tuṇhī ahosi. Kasmā? Anusandhikusalā utṭhahitvā anusandhiṃ pucchissanti, bahū hi imasmim ṭhāne tathārūpā bhikkhū, athāhaṃ tehi puṭṭho desanaṃ vaḍḍhessāmīti. Atheke anusandhikusalo bhikkhu bhagavantaṃ pucchanto ko pana, bhantetiādīmāha. Bhagavāpissa byākaronto dhammo bhikkhūtiādīmāha.

Tattha dhammoti dasakusalakammapathadhammo. Dhammanti tameva vuttappakāraṃ dhammaṃ. Nissāyāti tadadhiṭṭhānena cetasā tameva nissayaṃ katvā. Dhammaṃ sakkarontoti yathā kato so dhammo suṭṭhu kato hoti, evametaṃ karonto. Dhammaṃ garuṃ karontoti tasmim gāravuppattiyā taṃ garukaronto. Dhammaṃ apacāyamānoti tasveva dhammassa añjalikaraṇādīhi nīcavuttitaṃ karonto. Dhammaddhajo dhammaketūti taṃ dhammaṃ dhajamiva purakkhatvā ketumiva ukkhipitvā pavattiyā dhammaddhajo dhammaketu ca hutvāti attho. Dhammādhipateyyoti dhammādhipatibhūtāgatabhāvena dhammavaseneva ca sabbakiriyānaṃ karaṇena dhammādhipateyyo hutvā. Dhammikaṃ rakkhāvaraṇaguttiṃ saṃvidahatīti dhammo assā atthīti dhammikā, rakkhā ca āvaraṇaṇca gutti ca rakkhāvaraṇagutti. Tattha “paraṃ rakkhanto attānaṃ rakkhātī”ti vacanato khantiādayo rakkhā. Vuttañhetam - “kathaṇca, bhikkhave, paraṃ rakkhanto attānaṃ rakkhati. Khantiyā avihiṃsāya mettacittatāya anuddayāyā”ti. Nivāsanapārupanagehādīni āvaraṇaṃ. Corādiupaddavanivāraṇatthaṃ gopāyanā gutti. Taṃ sabbampi suṭṭhu vidahati pavatteti ṭhapetīti attho.

Idāni yattha sā saṃvidahitabbā, taṃ dassento antojanasmintiādīmāha. Tatrāyaṃ saṅkhepattho - antojanasāṅkhātāṃ puttadāraṃ sīlasaṃvare patitṭhāpentō vatthagandhamālādīni cassa dadamāno sabbopaddave cassa nivārayamāno dhammikaṃ rakkhāvaraṇaguttiṃ saṃvidahati nāma. Khattiyādīsupi eseve nayo. Ayaṃ pana viseso - abhisittakhattiyā bhadraassājānīyādiratanasampadānenapi upagaṇhitabbā, anuyantā khattiyā tesam anurūpayānavāhanasampadānenapi paritoseṭabbā, balakāyo kālaṃ anatikkamētvā bhattavetasampadānenapi anuggahetabbo, brāhmaṇā annapānavatthādīnā deyyadhammena, gahapatikā bhattabījānaṅgalabalibaddādisampadānenā, tathā nigamavāsino negamā janapadavāsino ca jānapadā. Samitapāpabāhitapāpā pana samaṇabrāhmaṇā samaṇaparikkhārasampadānenā sakkāṭabbā, migapakkhino abhayadānenā samassāseṭabbā.

Dhammeneva cakkaṃ vattetīti dasakusalakammapathadhammeneva cakkaṃ pavatteti. Taṃ hoti cakkaṃ appaṭivattiyanti taṃ tena evaṃ pavattitaṃ āṇacakkaṃ appaṭivattiyaṃ hoti. Kenaci manussabhūtenāti devatā nāma attanā icchiticchitameva

karonti, tasmā tā aggaṇhitvā “manussabhūtenā”ti vuttaṃ. Paccatthikenāti paṭiatthikena, paṭisattunāti attho. Dhammikoti cakkavattī dasakusalakammappathavasena dhammiko, tathāgato pana navalokuttaradhammavasena. Dhammarājāti navahi lokuttaradhammehi mahājanaṃ rañjetīti dhammarājā. Dhammaṃyevāti navalokuttaradhammameva nissāya tameva sakkaronto taṃ garukaronto taṃ apacāyamāno. Sovassa dhammo abbhuggataṭṭhena dhajoti dhammaddhajo. Sovassa ketūti dhammaketu. Tameva adhipatiṃ jeṭṭhakaṃ katvā viharatīti dhammādhipateyyo. Dhammikaṃ rakkhāvaraṇaguttinti lokiyalokuttaradhammadāyikarakkhaṇca āvaraṇaṇca guttiṇca. Saṃvidahatīti ṭhapeti paññapeti. Evarūpanti tividhaṃ kāyaduccaritaṃ na sevitabbaṃ, sucaritaṃ sevitabbanti evaṃ sabbattha attho veditabbo. Saṃvidahitvāti ṭhapetvā kathetvā. Dhammeneva anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattetīti navalokuttaradhammeneva asadisāṃ dhammacakkaṃ pavatteti. Taṃ hoti cakkaṃ appaṭivattiyanti taṃ evaṃ pavattitaṃ dhammacakkaṃ etesu samañādīsu ekenapi paṭivattetuṃ paṭibāhitaṃ na sakkā. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

5. Sacetanasuttavaṇṇanā

15. Pañcame isipataneti buddhapaccekabuddhasaṅkhātānaṃ isīnaṃ dhammacakkappavattanattāya ceva uposathakaraṇattāya ca āgantvā patane, sannipātaṭṭhāneti attho. Padaneti pi pāṭho, ayameva attho. Migadāyeti migānaṃ abhayattāya dinne. Chahi māsehi chārattūnehīti so kira raññā āṇattadivaseyeva sabbūpakaraṇāni sajjetvā antevāsikehi saddhiṃ araṇṇaṃ pavisitvā gāmadvāragāmamajjhadevakulasusānādīsu ṭhitarukkhe ceva jhāmapatitasukkarukkhe ca vivajjetvā sampannapadese ṭhite sabbadosavivajjite nābhīranemīnaṃ anurūpe rukkhe gahetvā taṃ cakkaṃ akāsi. Tassa rukkhe vicinitvā gaṇhantassa ceva karontassa ca ettako kālo vītivatto. Tena vuttaṃ - “chahi māsehi chārattūnehī”ti. Nānākaraṇanti nānattaṃ. Nesanti na esaṃ. Atthesanti atthi esaṃ. Abhisāṅkhārassa gatīti payogassa gamanaṃ. Ciṅgulāyitvāti paribbhamitvā. Akkhāhataṃ maññeti akkhe pavesetvā ṭhapitamiva.

Sadosāti sagaṇḍā uṇṇatoṇataṭṭhānayuttā. Sakasāvāti pūtisārena ceva pheggunā ca yuttā. Kāyavaṅkātiādīni kāyaduccaritādīnaṃ nāmāni. Evaṃ papatitāti evaṃ guṇapatanena patitā. Evaṃ patitṭhitāti evaṃ guṇehi patitṭhitā. Tattha lokiyamahājanā papatitā nāma, sotāpannādayo patitṭhitā nāma. Tesupi purimā tayo kilesānaṃ samudācārakkhaṇe papatitā nāma, khīṇāsavā pana ekanteneva patitṭhitā nāma. Tasmāti yasmā appahīnakāyavaṅkādayo papatanti, pahīnakāyavaṅkādayo patitṭhahanti, tasmā. Kāyavaṅkādīnaṃ pana evaṃ pahānaṃ veditabbaṃ - pāṇātipāto adinnādānaṃ micchācāro musāvādo pisuṇāvācā micchādītṭhīti ime tāva cha sotāpattimaggena pahīyanti, pharusāvācā byāpādoti dve anāgāmmimaggena, abhijjhā samphappalāpoti dve arahattamaggenāti.

6. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā

16. Chatṭhe apaṇṇakapaṭipadanti aviraddhapaṭipadaṃ ekasapaṭipadaṃ niyyānikapaṭipadaṃ kāraṇapaṭipadaṃ sārapaṭipadaṃ maṇḍapaṭipadaṃ apaccanīkaṭipadaṃ anulomapaṭipadaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ paṭipanno hoti, na takkaggāhena vā nayaggāhena vā. Evaṃ gahetvā paṭipanno hi bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā manussadevanibbānasampattīhi hāyati parihāyati, apaṇṇakapaṭipadaṃ paṭipanno pana tāhi sampattīhi na parihāyati. Atīte

kantāraddhānamaggaṃ paṭipannesu dvīsu satthavāhesu yakkhassa vacanaṃ
gahetvā bālasatthavāho saddhiṃ satthena anayabyasanaṃ patto, yakkhassa
vacanaṃ aggahetvā “udakadiṭṭhaṭṭhāne udakaṃ chaḍḍessāmā”ti satthake
saññāpetvā maggaṃ paṭipanno paṇḍitasatthavāho viya. Yaṃ sandhāya vuttaṃ -

“Apañṇakaṃ ṭhānameke, dutiyaṃ āhu takkikā;
Etadaññāya medhāvī, taṃ gaṇhe yadapañṇaka”nti.

Yoni cassa āraddhā hotīti ettha yonīti khandhakoṭṭhāsassapi kāraṇassapi
passāvamaggassapi nāmaṃ. “Catasso kho imā, sārīputta, yoniyo”tiādīsu hi
khandhakoṭṭhāso yoni nāma. “Yoni hesā bhūmija phalassa adhigamāyā”tiādīsu
kāraṇaṃ. “Na cāhaṃ brāhmaṇaṃ brūmi, yonijaṃ mattisambhava”nti ca “tameṇaṃ
kammajavātā nivattitvā uddhaṃpādaṃ adhosiraṃ samparivattetvā mātu yonimukhe
sampaṭipādentī”ti ca ādīsu passāvamaggo. Idha pana kāraṇaṃ adhippettaṃ.
Āraddhāti paggaḥitā paripuṇṇā.

Āsavānaṃ khayāyāti ettha āsavantīti āsavā, cakkhutopi...pe... manatopi sandanti
pavattantīti vuttaṃ hoti. Dhammato yāva gotrabhu, okāsato yāva bhavaggā savantīti
vā āsavā, ete dhamme etaṇca okāsaṃ antokaritvā pavattantīti attho. Antokaraṇattho
hi ayaṃ ākāro. Cirapārīvāsīyaṭṭhena madirādayo āsavā, āsavā viyātipi āsavā.
Lokasmimpi hi cirapārīvāsikā madirādayo āsavāti vuccanti, yadi ca
cirapārīvāsīyaṭṭhena āsavā, ete yeva bhavitumarahanti. Vuttañhettaṃ - “purimā,
bhikkhave, koṭi na paññāyati avijjāya, ito pubbe avijjā nāhosī”tiādi. Āyataṃ vā
saṃsāradukkhaṃ savanti pasavantītipi āsavā. Purimāni cettha nibbacaṇāni yattha
kilesā āsavāti āgacchanti, tattha yujjanti, pacchimaṃ kammepi. Na kevalaṇca
kammakilesāyeva āsavā, apica kho nānappakārā upaddavāpi. Suttasu hi “nāhaṃ,
cunda, diṭṭhadhammikānaṃ yeva āsavānaṃ saṃvarāya dhammaṃ desemi”ti ettha
vivādamūlabhūtā kilesā āsavāti āgatā.

“Yena devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo;
Yakkhattaṃ yena gaccheyyaṃ, manussattaṇca abbaje;
Te mayhaṃ āsavā khīṇā, viddhastā vinaḷīkatā”ti. -

Ettha tebhūmaṃ ca kammaṃ avasesā ca akusalā dhammā. “Diṭṭhadhammikānaṃ
āsavānaṃ saṃvarāya samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāyā”ti ettha
parūpavādavippaṭisāravadhabandhādayo ceva apāyadukkhabhūtā ca nānappakārā
upaddavā.

Te panete āsavā yattha yathā āgatā, tattha tathā veditabbā. Ete hi vinaye tāva
“diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, samparāyikānaṃ āsavānaṃ
paṭighātāyā”ti dvedhā āgatā. Saḷāyatane “tayo me, āvuso, āsavā kāmāsavo
bhavāsavo avijjāsavo”ti tidhā āgatā. Aññesu ca suttantesu abhidhamme ca te yeva
diṭṭhāsavena saha catudhā āgatā. Nibbedhikapariyāyena “atthi, bhikkhave, āsavā
nirayagāminiyā, atthi āsavā tiracchānayanigāminiyā, atthi āsavā
pettivisayagāminiyā, atthi āsavā manussalokagāminiyā, atthi āsavā
devalokagāminiyā”ti pañcadhā āgatā. Kammameva cettha āsavāti vuttaṃ.
Chakkanipāte “atthi, bhikkhave, āsavā saṃvarāpahātābbā”tiādinā nayena chadhā
āgatā. Sabbāsavapariyāye te yeva dassanena pahātābbehi saddhiṃ sattadhā āgatā.
Idha pana abhidhammanayena cattāro āsavā adhippettāti veditabbā.

Khayāyāti ettha pana āsavānaṃ sarasabhedopi khīṇākāropi maggaphalanibbānānapi

“āsavakkhaya”ti vuccati. “Yo āsavānaṃ khayō vayo bhedo paribhedo aniccatā antaradhāna”nti ettha hi āsavānaṃ sarasabhedo “āsavakkhaya”ti vutto. “Jānato ahaṃ, bhikkhave, passato āsavānaṃ khayaṃ vadāmi”ti ettha āsavappahānaṃ āsavānaṃ accantakkhayaṃ asamuppādo khīṇākāro natthibhāvo “āsavakkhaya”ti vutto.

“Sekhassa sikkhamānassa, ujumaggānusārino;
Khayasmiṃ paṭhamamā ñāṇam, tato aññā anantarā”ti. -

Ettha maggo “āsavakkhaya”ti vutto. “Āsavānaṃ khayā samaṇo hotī”ti ettha phalaṃ.

“Paravajjānupassissa, niccaṃ ujjhānasaññino;
Āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsavakkhaya”ti. -

Ettha nibbānaṃ. Imasmiṃ pana sutte phalaṃ sandhāya “āsavānaṃ khayāyā”ti āha, arahattaphalatthāyāti attho.

Indriyesu guttadvāroti manacchaṭṭhesu indriyesu pihitadvāro. Bhojane mattaññūti bhojanasmiṃ pamāṇaññū, paṭiggahaṇaparibhogapaccavekkhaṇamattaṃ jānāti pajānāti attho. Jāgariyaṃ anuyuttoti rattindivaṃ cha koṭṭhāse katvā pañcasu koṭṭhāsesu jāgaraṇabhāvaṃ anuyutto, jāgaraṇeyeva yuttappayuttoti attho.

Evaṃ mātikaṃ ṭhapetvā idāni tameva ṭhapitapaṭipāṭiyā vibhajanto kathaṇca, bhikkhave, bhikkhūtiādīmāha. Tattha cakkhunā rūpaṃ disvātiādīnaṃ attho visuddhimagge vitthārito, tathā paṭisaṅkhā yoniso āhāraṃ āhāreti neva davāyātiādīnaṃ. Āvaraṇīyehi dhammehi pañcahi nīvaraṇehi dhammehi. Nīvaraṇāni hi cittaṃ āvaritvā tiṭṭhanti, tasmā āvaraṇīyā dhammāti vuccanti. Sīhaseyyaṃ kappeti sīho viya seyyaṃ kappeti. Pāde pādaṃ accādhāyāti vāmapādaṃ dakkhiṇapāde atiādhāya. Samaṃ ṭhapite hi pāde jāṇukena jāṇukaṃ gopphakena ca gopphakaṃ ghaṭiyati, tato vedanā uṭṭhahanti. Tasmā tassa dosassa parivajjanatthaṃ thokaṃ atikkamitvā esa pādaṃ ṭhapeti. Tena vuttaṃ - “pāde pādaṃ accādhāyā”ti.

Sato sampajānoti satiyā ceva sampajāññena ca samannāgato. Kathaṃ panesa niddāyanto sato sampajāno nāma hotīti? Purimappavattivasena. Ayaṃ hi caṅkame caṅkamanto niddāya okkamanabhāvaṃ ñatvā pavattamānaṃ kammaṭṭhānaṃ ṭhapetvā mañce vā phalake vā nipanno niddaṃ upagantvā puna pabujjhamāno kammaṭṭhānaṃ ṭhitaṭṭhāne gaṇhantoyeva pabujjhati. Tasmā niddāyantopi sato sampajāno nāma hoti. Ayaṃ tāva mūlakammaṭṭhāne nayova.

Pariggahakammaṭṭhānavasenāpi panesa sato sampajāno nāma hoti. Kathaṃ? Ayaṃ hi caṅkamanto niddāya okkamanabhāvaṃ ñatvā pāsāṇaphalake vā mañce vā dakkhiṇena passena nipajjitvā paccavekkhati - “acetano kāyo acetane mañce patiṭṭhito, acetano mañco acetanāya pathaviyā, acetanā pathavī acetane udake, acetanaṃ udakaṃ acetane vāte, acetano vāto acetane ākāse patiṭṭhito. Tattha ākāsaṃpi ‘ahaṃ vātaṃ ukkhipitvā ṭhita’nti na jānāti, vātopi ‘ahaṃ ākāse patiṭṭhito’ti na jānāti. Tathā vāto na jānāti. ‘Ahaṃ udakaṃ ukkhipitvā ṭhito’ti...pe... mañco na jānāti, ‘ahaṃ kāyaṃ ukkhipitvā ṭhito’ti, kāyo na jānāti ‘ahaṃ mañce patiṭṭhito’ti. Na hi tesamā aññamaññaṃ ābhogo vā samannāhāro vā manasikāro vā cetanā vā patthanā vā atthī”ti. Tassa evaṃ paccavekkhato taṃ paccavekkhaṇacittam bhavaṅge otarati. Evaṃ niddāyantopi sato sampajāno nāma hotīti.

Uṭṭhānasaññaṃ manasikarivāti “ettakaṃ ṭhānaṃ gate cande vā tārakāya vā uṭṭhahissāmī”ti uṭṭhānakālaparicchedikaṃ saññaṃ manasikarivā, citte ṭhapetvāti attho. Evaṃ karivā sayito hi yathāparicchinneyeva kāle uṭṭhahati.

7. Attabyābādhasuttavaṇṇanā

17. Sattame attabyābādhaṃ attadukkhāya. Parabyābādhaṃ paradukkhāya. Kāyasucaritantiādīni pubbabhāge dasakusalakammāpathavasena āgatāni, upari pana yāva arahattā avāritāneva.

8. Devalokasuttavaṇṇanā

18. Atthame aṭṭiyeyyāthāti aṭṭā pīlitaṃ bhavyeyyātha. Harāyeyyāthāti lajjeyyātha. Jiguccheyyāthāti gūthe viya tasmim vacane sañjātajigucchā bhavyeyyātha. Iti kirāti ettha itīti padasandhibyañjanasiliṭṭhatā, kirāti anussavatthe nipāto. Dibbena kira āyunā aṭṭiyathāti evamassa sambandho veditabbo. Pageva kho panāti paṭhamataramyeva.

9. Paṭhamapāpaṇikasuttavaṇṇanā

19. Navame pāpaṇikoti āpaṇiko, āpaṇaṃ ugghāṭetvā bhaṇḍavikkāyakassa vāñijassetam adhivacanaṃ. Abhabboti abhājanabhūto. Na sakkaccaṃ kammantaṃ adhiṭṭhātīti yathā adhiṭṭhitaṃ suadhiṭṭhitaṃ hoti, evaṃ sayam attapaccakkham karonto nādhīṭṭhāti. Tattha paccūsakāle padasaddena uṭṭhāya dīpaṃ jāletvā bhaṇḍaṃ pasāretvā anisīdanto pubbaṇhasamayaṃ na sakkaccaṃ kammantaṃ adhiṭṭhāti nāma. Ayaṃ hi yaṃ corā rattiṃ bhaṇḍaṃ haritvā “idaṃ amhākaṃ hatthato vissajjessāmā”ti āpaṇaṃ gantvā appena agghena denti, yampi bahuverino manussā rattiṃ nagare vasitvā pātova āpaṇaṃ gantvā bhaṇḍaṃ gaṇhanti, yaṃ vā pana janapadaṃ gantukāmā manussā pātova āpaṇaṃ gantvā bhaṇḍaṃ kiṇanti, tappaccayassa lābhassa assāmiko hoti.

Aññesaṃ bhojanavelāya pana bhuñjitum āgantvā pātova bhaṇḍaṃ paṭisāmetvā gharaṃ gantvā bhuñjitvā niddāyitvā sāyaṃ puna āpaṇaṃ āgacchanto majjhanhikasamayaṃ na sakkaccaṃ kammantaṃ adhiṭṭhāti nāma. So hi yaṃ corā pātova vissajjetum na sampāpuṇimsu, divākāle pana paresaṃ asaṅcārakkhaṇe āpaṇaṃ gantvā appagghena denti, yañca bhojanavelāya puññavanto issarā “āpaṇato idaṅcīdaṅca laddhum vaṭṭatī”ti pahiṇitvā āharāpentī, tappaccayassa lābhassa assāmiko hoti.

Yāva yāma bherinikkhamanā pana antoāpaṇe dīpaṃ jālāpetvā anisīdanto sāyanhasamayaṃ na sakkaccaṃ kammantaṃ adhiṭṭhāti nāma. So hi yaṃ corā pātopi divāpi vissajjetum na sampāpuṇimsu, sāyaṃ pana āpaṇaṃ gantvā appagghena denti, tappaccayassa lābhassa assāmiko hoti.

Na sakkaccaṃ samādhinimittaṃ adhiṭṭhātīti sakkaccakiriyāya samādhim na samāpajjati. Ettha ca pātova cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇesu vattaṃ katvā senāsaṇaṃ pavisitvā yāva bhikkhācāraṇelā, tāva samāpattiṃ appetvā anisīdanto pubbaṇhasamayaṃ na sakkaccaṃ samādhinimittaṃ adhiṭṭhāti nāma. Pacchābhattaṃ pana piṇḍapāṭapaṭikkanto rattiṭṭhānadivāṭṭhānaṃ pavisitvā yāva sāyanhasamayaṃ samāpattiṃ appetvā anisīdanto majjhanhikasamayaṃ na sakkaccaṃ samādhinimittaṃ adhiṭṭhāti nāma. Sāyaṃ pana cetiyaṃ vanditvā therūpaṭṭhānaṃ katvā senāsaṇaṃ pavisitvā paṭhamayāmaṃ samāpattiṃ samāpajjitvā anisīdanto

sāyanhasamayaṃ na sakkaccaṃ samādhinimittaṃ adhiṭṭhāti nāma. Sukkapakkho vuttapaṭipakkhanayeneva veditabbo. Apicettha “samāpattiṃ appetvā”ti vuttaṭṭhāne samāpattiyā asati vipassanāpi vaṭṭati, samādhinimittanti ca samādhīrammaṇampi vaṭṭatiyeva. Vuttampi cetaṃ - “samādhipi samādhinimittaṃ, samādhārammaṇampi samādhinimitta”nti.

10. Dutiyapāpaṇikasuttavaṇṇanā

20. Dasame cakkhumāti paññācakkhunā cakkhumā hoti. Vidhuroti viṣiṭṭhadhuro uttamadhuro ñāṇasampayuttana vīriyena samannāgato. Nissayasampannoti avassayasampanno paṭiṭṭhānasampanno. Paṇiyanti vikkāyikabhaṇḍaṃ. Ettakaṃ mūlaṃ bhavissati ettako udayoti tasmīṃ “evaṃ kītaṃ evaṃ vikkāyamāna”nti vuttapaṇiye yena kayena taṃ kītaṃ, taṃ kayasaṅkhātaṃ mūlaṃ ettakaṃ bhavissati. Yo ca tasmīṃ vikkayamāne vikkayo, tasmīṃ vikkaye ettako udayo bhavissati, ettikā vaḍḍhīti attho.

Kusalo hoti paṇiyaṃ ketuṅca vikketuṅcāti sulabhaṭṭhānaṃ gantvā kiṇanto dullabhaṭṭhānaṃ gantvā vikkiṇanto ca ettha kusalo nāma hoti, dasaguṇampi vīsatiḡuṇampi lābhaṃ labhati.

Aḍḍhāti issarā bahunā nikkhattadhanena samannāgatā. Mahaddhanāti vaḷaṅjanakavasena mahaddhanā. Mahābhogāti upabhogaparibhogabhaṇḍena mahābhogā. Paṭibaloti kāyabalena ceva ñāṇabalena ca samannāgatattā samattho. Amhākaṅca kālena kālaṃ anuppadātunti amhākaṅca gahitadhanamūlikaṃ vaḍḍhiṃ kālena kālaṃ anuppadātum. Nipatantīti nimantenti. Nipātentītipi pāṭho, ayameva attho.

Kusalānaṃ dhammānaṃ upasampadāyāti kusaladhammānaṃ sampādanatthāya paṭilābhatthāya. Thāmaṃvāti ñāṇathāmena samannāgato. Daḷhaparakkamoti thirena ñāṇaparakkamena samannāgato. Anikkhattadhuroti “aggamaggaṃ apāpuṇitvā imaṃ vīriyadhuraṃ na ṭhapessāmī”ti evaṃ aṭṭhapitadhuro.

Bahussutāti ekanikāyādivasena bahu buddhavacanaṃ suttaṃ etesanti bahussutā. Āgatāgamāti eko nikāyo eko āgamo nāma, dve nikāyā dve āgamā nāma, pañca nikāyā pañca āgamā nāma, etesu āgamesu yesaṃ ekopi āgamo āgato paguṇo pavattito, te āgatāgamā nāma. Dhammadharāti suttantapiṭakadharā. Vinayadharāti vinayapiṭakadharā. Mātikādhārāti dvemātikādhārā. Paripucchatīti atthānattham kāraṇākāraṇaṃ pucchati. Paripaṇhatīti “imaṃ nāma pucchissāmī”ti aññāti tuletī pariggaṇhāti. Sesamettha uttānatthameva.

Imasmiṃ pana sutte paṭhamaṃ paññā āgatā, pacchā vīriyaṅca kalyāṇamittasevanā ca. Tattha paṭhamaṃ arahattaṃ patvā pacchā vīriyaṃ katvā kalyāṇamittā sevitaḡbāti na evaṃ attho daṭṭhabbo, desanāya nāma heṭṭhimena vā paricchedo hoti uparimena vā dvīhipi vā koṭīhi. Idha pana uparimena paricchedo veditabbo. Tasmā kathentena paṭhamaṃ kalyāṇamittaupanissayaṃ dassetvā majjhe vīriyaṃ dassetvā pacchā arahattaṃ kathetabbanti.

Rathakāravaggo dutiyo.

3. Puggalavaggo

1. Samiddhasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame jhānaphassaṃ paṭhamam phusati, pacchā nirodham nibbānam sacchikarotīti kāyasakkhi. Diṭṭhantaṃ pattoti diṭṭhippatto. Saddahanto vimuttoti saddhāvimutto. Khamatīti ruccati. Abhikkantataroti atisundarataro. Paṇītataroti atipaṇītataro. Saddhindriyaṃ adhimattaṃ hotīti samiddhattherassa kira arahattamaggakkhaṇe saddhindriyaṃ dhuraṃ ahosi, sesāni cattāri sahaṇḍindriyāni tasseeva parivārāni ahesuṃ. Iti thero attanā paṭividdhamaggaṃ kathento evamāha. Mahākoṭṭhikattherassa pana arahattamaggakkhaṇe samādhindriyaṃ dhuraṃ ahosi, sesāni cattāri indriyāni tasseeva parivārāni ahesuṃ. Tasmā sopi samādhindriyaṃ adhimattanti kathento attanā paṭividdhamaggameva kathesi. Sāriputtattherassa pana arahattamaggakkhaṇe paññindriyaṃ dhuraṃ ahosi. Sesāni cattāri indriyāni tasseeva parivārāni ahesuṃ. Tasmā sopi paññindriyaṃ adhimattanti kathento attanā paṭividdhamaggameva kathesi.

Na khvetthāti na kho ettha. Ekaṃsena byākātunti ekantena byākarituṃ. Arahattāya paṭipannoti arahattamaggasamaṅgiṃ dasseti. Evametasmiṃ sutte tīhihi therehi attanā paṭividdhamaggova kathito, sammāsambuddho pana bhummantareneva kathesi.

2. Gilānasuttavaṇṇanā

22. Dutiye sappāyānīti hitāni vuddhikarāni. Patirūpanti anucchavikaṃ. Neva vuṭṭhāti tamhā ābādhāti iminā atekicchena vātāpamārādinā rogena samannāgato niṭṭhāpattagilāno kathito. Vuṭṭhāti tamhā ābādhāti iminā khipitakacchutiṇapupphakajarādibhedo appamattaābādho kathito. Labhanto sappāyāni bhojanāni no alabhantoti iminā pana yesaṃ paṭijagganena phāsukaṃ hoti, sabbepi te ābādhā kathitā. Ettha ca patirūpo upaṭṭhāko nāma gilānupaṭṭhākaāṅgehi samannāgato paṇḍito dakkho analaso veditabbo. Gilānupaṭṭhāko anuññātoti bhikkhusaṅghena dātabboti anuññāto. Tasmiñhi gilāne attano dhammatāya yāpetuṃ asakkonte bhikkhusaṅghena tassa bhikkhuno eko bhikkhu ca sāmaṇero ca “imaṃ paṭijaggathā”ti apaloketvā dātabbā. Yāva pana te taṃ paṭijagganti, tāva gilānassa ca tesaṃ dvinnam yenattho, sabbam bhikkhusaṅghasseva bhāro.

Aññepi gilānā upaṭṭhātabbāti itarepi dve gilānā upaṭṭhāpetabbā. Kiṃ kāraṇā? Yopi hi niṭṭhāpattagilāno, so anupaṭṭhiyamāno “sace maṃ paṭijaggeyyuṃ, phāsukaṃ me bhavēyya. Na kho pana maṃ paṭijagganti”ti manopadosaṃ katvā apāye nibbatteyya. Paṭijaggiyamānassa panassa evaṃ hoti “bhikkhusaṅghena yaṃ kātabbam, taṃ kataṃ. Mayham pana kammavipāko īdiso”ti. So bhikkhusaṅghe mettaṃ paccupaṭṭhāpetvā sagge nibbattissati. Yo pana appamattakena byādhinā samannāgato labhantopi alabhantopi vuṭṭhātiyeva, tassa vināpi bhesajjena vūpasamanabyādhi bhesajje kate khippataraṃ vūpasammati. So tato buddhavacanaṃ vā uggaṇhituṃ sakkhissati, samaṇadhammaṃ vā kātuṃ sakkhissati. Iminā kāraṇena “aññepi gilānā upaṭṭhātabbā”ti vuttaṃ.

Neva okkamatīti neva pavisati. Niyāmaṃ kusalesu dhammesu sammattanti kusalesu dhammesu magganīyāmasaṅkhātaṃ sammattaṃ. Iminā padaparamo puggalo kathito. Dutiyavārena ugghaṭṭitaññū gahito sāsane nālakattherasadiso buddhantare ekavāraṃ paccekabuddhānaṃ santike ovādaṃ labhitvā paṭividdhapaccekabodhiññaṃ ca. Tatiyavārena vipaṇcitaññū puggalo kathito, neyyo pana tannissitova hoti.

Dhammadesanā anuññātāti māsassa aṭṭha vāre dhammakathā anuññātā. Aññesampi dhammo desetabboti itaresampi dhammo kathetabbo. Kiṃ kāraṇā? Padaparamassa hi imasmiṃ attabhāve dhammaṃ paṭivijjhituṃ asakkontassāpi anāgate paccayo bhavissati. Yo pana tathāgatassa rūpadassanaṃ labhantopi alabhantopi dhammavinayañca savanāya labhantopi alabhantopi dhammaṃ abhisameti, so alabhanto tāva abhisameti. Labhanto pana khippameva abhisamessatīti iminā kāraṇena tesam dhammo desetabbo. Tatiyassa pana punappunaṃ desetabbova.

3. Saṅkhārasuttavaṇṇanā

23. Tatiye sabyābajjhanti sadukkhāṃ. Kāyasaṅkhāranti kāyadvāre cetanārāsiṃ. Abhisaṅkharotīti āyūhati rāsiṃ karoti piṇḍaṃ karoti. Vacīmanodvāresupi eseṇa nayo. Sabyābajjhāṃ lokanti sadukkhāṃ lokaṃ. Sabyābajjhā phassā phusantīti sadukkhā vipākaphassā phusanti. Sabyābajjhāṃ vedanaṃ vediyatīti sadukkhāṃ vipākavedanaṃ vediyati, sābādhaṃ nirassādanti attho. Seyyathāpi sattā nerayikāti yathā niraye nibbattasattā ekantadukkhāṃ vedanaṃ vediyanti, evaṃ vediyatīti attho. Kiṃ pana tattha upekkhāvedanā natthīti? Atthi, dukkhavedanāya pana balavabhāvena sā abbohārikaṭṭhāne ṭhitā. Iti nirayova nirayassa upamaṃ katvā āhaṭo. Tatra paṭibhāgaupamā nāma kira esā.

Seyyathāpi devā subhakiṇhāti idhāpi devalokova devalokassa upamaṃ katvā āhaṭo. Yasmā pana heṭṭhimesu brahmalokesu sappītikajjhānavipāko vattati, subhakiṇhesu nippītico ekantasukhova, tasmā te aggahetvā subhakiṇhāva kathitā. Iti ayampi tatra paṭibhāgaupamā nāmāti veditabbā.

Vokiṇṇasukhadukkhanti vomissakasukhadukkhāṃ. Seyyathāpi manussāti manussānaṃ hi kālena sukhaṃ hoti, kālena dukkhaṃ. Ekacce ca devāti kāmāvacaradevā. Tesampi kālena sukhaṃ hoti, kālena dukkhaṃ. Tesam hi hīnatarānaṃ mahesakkhatarā devatā disvā āsanā vuṭṭhātabbaṃ hoti, maggā ukkamitabbaṃ, pārutavatthaṃ apānetabbaṃ, añjalikammaṃ kātābanti taṃ sabbampi dukkhaṃ nāma hoti. Ekacce ca vinipātikāti vemānikapetā. Te hi kālena sampattiṃ anubhavanti kālena kammanti vokiṇṇasukhadukkhāva honti. Iti imasmiṃ sutte tīṇi sucaritāni lokiyalokuttaramissakāni kathitānīti veditabbāni.

4. Bahukārasuttavaṇṇanā

24. Catutthe tayome, bhikkhave, puggalāti tayo ācariyapuggalā. Puggalassa bahukārāti antevāsikapuggalassa bahūpakārā. Buddhanti sabbaññubuddhaṃ. Saraṇaṃ gato hotīti avassayaṃ gato hoti. Dhammanti satantikaṃ navalokuttaradhammaṃ. Saṅghanti aṭṭhaariyapuggalasamūhaṃ. Idañca pana saraṇagamanāṃ aggahitasaraṇapubbassa akatābhinivesassa vasena vuttaṃ. Iti imasmiṃ sutte saraṇadāyako sotāpattimaggasampāpako arahattamaggasampāpakoti tayo ācariyā bahukārāti āgatā, pabbajjādāyako buddhavadānadāyako kammavācācariyo sakadāgāmimaggasampāpako anāgāmimaggasampāpakoti ime ācariyā na āgatā, kiṃ ete na bahukārāti? No, na bahukārā. Ayaṃ pana desanā duvidhena paricchinā. Tasmā sabbepete bahukārā. Tesu saraṇagamanasmiṃyeva akatābhiniveso vaṭṭati, catupārisuddhisīlakasiṇaparikkammavipassanāñāṇāni pana paṭhamamaggasannissitāni honti, upari dve maggā ca phalāni ca arahattamaggasannissitānīti veditabbāni.

Iminā puggalenāti iminā antevāsikapuggalena. Na suppatikāraṃ vadāmīti patikāraṃ kātuṃ na sukaranti vadāmi. Abhivādanādīsu anekasatavāraṃ anekasahassavāraṃpi hi pañcapatitthitena nipatitvā vandanto āsanā vuṭṭhāya paccuggacchanto diṭṭhadiṭṭhakkhaṇe añjaliṃ paggaṇhanto anucchavikaṃ sāmīcikammaṃ karonto divase divase cīvarasataṃ cīvarasahassaṃ piṇḍapātasataṃ piṇḍapātasahassaṃ dadamāno cakkavāḷapariyantena sabbaratanamayaṃ āvāsaṃ karonto sappinavanītādinānappakāraṃ bhesajjaṃ anuppadajjamāno neva sakkoti ācariyena katassa patikāraṃ nāma kātunti evamattho veditabbo.

5. Vajirūpamasuttavaṇṇanā

25. Pañcame arukūpamacittoti purāṇavaṇasadisacitto. Vijjūpamacittoti ittarakālobhāsanena vijjusadisacitto. Vajirūpamacittoti kilesānaṃ mūlaghātakaraṇasamatthatāya vajirena sadisacitto. Abhisajjati laggi. Kuppati kopavasena kuppati. Byāpajjati pakatibhāvaṃ pajahati, pūṭiko hoti. Patitthīyati thinabhāvaṃ thaddhabhāvaṃ āpajjati. Kopanti dubbalakodhaṃ. Dosanti dussanavasena tato balavataraṃ. Appaccayanti atuṭṭhākāraṃ domanassaṃ. Duṭṭhārukoti purāṇavaṇo. Kaṭṭhenāti daṇḍakakoṭiyā. Kaṭhalenāti kapālena. Āsavaṃ deti aparāparaṃ savati. Purāṇavaṇo hi attano dhammatāyeva pubbaṃ lohitam yūsanti imāni tīṇi savati, ghaṭṭito pana tāni adhikataṃ savati.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ - duṭṭhāruko viya hi kodhanapuggalo, tassa attano dhammatāya savanaṃ viya kodhanassapi attano dhammatāya uddhumātassa viya caṇḍikatassa caraṇaṃ, kaṭṭhena vā kaṭhalāya vā ghaṭṭanaṃ viya appamattaṃ vacanaṃ, bhiyyosomattāya savanaṃ viya “mādisaṃ nāma esa evaṃ vadatī”ti bhiyyosomattāya uddhumāyanabhāvo daṭṭhabbo.

Rattandhakāratimisāyanti rattiṃ cakkhuviññāṇupattinivāraṇena andhabhāvakaraṇe bahalatame. Vijjantarikāyāti vijjupattikkhaṇe. Idhāpi idaṃ opammasaṃsandanaṃ - cakkhumā puriso viya hi yogāvacaro daṭṭhabbo, andhakāraṃ viya sotāpattimaggavajjhā kilesā, vijjusañcaraṇaṃ viya sotāpattimaggagāṇassa uppattikālo, vijjantarikāya cakkhumato purisassa samantā rūpadassanaṃ viya sotāpattimaggakkhaṇe nibbānadassanaṃ, puna andhakārāvattharaṇaṃ viya sakadāgāmimaggavajjhā kilesā, puna vijjusañcaraṇaṃ viya sakadāgāmimaggagāṇassa uppādo, vijjantarikāya cakkhumato purisassa samantā rūpadassanaṃ viya sakadāgāmimaggakkhaṇe nibbānadassanaṃ, puna andhakārāvattharaṇaṃ viya anāgāmimaggavajjhā kilesā, puna vijjusañcaraṇaṃ viya anāgāmimaggagāṇassa uppādo, vijjantarikāya cakkhumato purisassa samantā rūpadassanaṃ viya anāgāmimaggakkhaṇe nibbānadassanaṃ veditabbaṃ.

Vajirūpamacittatāyapi idaṃ opammasaṃsandanaṃ - vajiraṃ viya hi arahattamaggagāṇaṃ daṭṭhabbaṃ, maṇigaṇṭhipāsāṇagaṇṭhi viya arahattamaggavajjhā kilesā, vajirassa maṇigaṇṭhimpī vā pāsāṇagaṇṭhimpī vā vinivijjhītvā agamanabhāvassa natthitā viya arahattamaggagāṇena acchejjānaṃ kilesānaṃ natthibhāvo, vajirena nibbiddhavedhassa puna apatipūraṇaṃ viya arahattamaggena chinnānaṃ kilesānaṃ puna anuppādo daṭṭhabboti.

6. Sevitabbasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe sevitabboti upasaṅkamitabbo. Bhajitabboti allīyitabbo. Payirupāsītabboti santike nisīdanavasena punappunaṃ upāsītabbo. Sakkatvā garuṃ katvāti sakkārañceva garukārañca katvā. Hīno hoti sīlenātiādīsu upādāyupādāya hīnatā veditabbā. Tattha yo hi pañca sīlāni rakkhati, so dasa sīlāni rakkhantena na sevitabbo. Yo dasa sīlāni rakkhati, so catupārisuddhisīlaṃ rakkhantena na sevitabbo. Aññatra anuddayā aññatra anukampāti ṭhapetvā anuddayañca anukampañca. Attano atthāyeva hi evarūpo puggalo na sevitabbo, anuddayānukampāvasena pana taṃ upasaṅkamtum vaṭṭati.

Sīlasāmaññagatānaṃ satanti sīlena samānabhāvaṃ gatānaṃ santānaṃ. Sīlakathā ca no bhavissatīti evaṃ samānasīlānaṃ amhākaṃ sīlameva ārabba kathā bhavissati. Sā ca no pavattinī bhavissatīti sā ca amhākaṃ kathā divasampi kathentānaṃ pavattissati na paṭihaññissati. Sā ca no phāsu bhavissatīti sā ca divasampi pavattamānā sīlakathā amhākaṃ phāsuvihāro sukhavihāro bhavissati. Samādhipaññākathāsupi eseva nayo.

Sīlakkhandhanti sīlarāsiṃ. Tattha tattha paññāya anuggahessāmīti ettha sīlassa asappāye anupakāradhamme vajjetvā sappāye upakāradhamme sevanto tasmīṃ tasmīṃ ṭhāne sīlakkhandhaṃ paññāya anuggaṇhāti nāma. Samādhipaññākkhandhesupi eseva nayo. Nihīyatīti attano hīnataraṃ puggalaṃ sevanto khāraparissāvane āsittaudakaṃ viya satataṃ samitaṃ hāyati parihāyati. Tulyasevīti attanā samānasevī. Setṭhamupanamanti setṭhaṃ puggalaṃ oṇamanto. Udeti khippanti khippameva vaḍḍhati. Tasmā attano uttariṃ bhajethāti yasmā setṭhaṃ puggalaṃ upanamanto udeti khippaṃ, tasmā attano uttaritaraṃ visiṭṭhataṃ bhajetha.

7. Jigucchitabbasuttavaṇṇanā

27. Sattame jigucchitabboti gūthaṃ viya jigucchitabbo. Atha kho nanti atha kho assa. Kittisaddoti kathāsaddo. Evameva khoti ettha gūthakūpo viya dussīlyaṃ daṭṭhabbaṃ. Gūthakūpe patitvā ṭhito dhammanīhi viya dussīlapuggalo. Gūthakūpato uddhāriyamānena tena ahinā purisassa sarīraṃ āruḥhenāpi adaṭṭhabhāvo viya dussīlaṃ sevamānassāpi tassa kiriyāya akaraṇabhāvo. Sarīraṃ gūthena makkhetvā ahinā gatakālo viya dussīlaṃ sevamānassa pāpakittisaddaabbhuggamanakālo veditabbo.

Tindukālātanti tindukarukkhaalātaṃ. Bhiyyosomattāya cicciṭāyatīti taṃ hi jhāyamānaṃ pakatiyāpi papaṭikāyo muñcantāṃ cicciṭāti “ciṭiciṭā”ti saddaṃ karoti, ghaṭṭitaṃ pana adhimattaṃ karotīti attho. Evameva khoti evamevaṃ kodhano attano dhammatāyapi uddhato caṇḍikato hutvā carati, appamattakaṃ pana vacanaṃ sutakāle “mādisaṃ nāma evaṃ vadati evaṃ vadatī”ti atirekataraṃ uddhato caṇḍikato hutvā carati. Gūthakūpoti gūthapuṇṇakūpo, gūtharāsiyeva vā. Opammasaṃsandanaṃ panettha purimanayeneva veditabbā. Tasmā evarūpo puggalo ajjupekkhitabbo na sevitabboti yasmā kodhano atiseviyamāno atipasaṅkamiyamānopi kujjhatiyeva, “kiṃ iminā”ti paṭikkamantepi kujjhatiyeva. Tasmā palālaggi viya ajjupekkhitabbo na sevitabbo na bhajitabbo. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yo hi palālaggiṃ atipasaṅkamitvā tappati, tassa sarīraṃ jhāyati. Yo atipaṭikkamitvā tappati, tassa sītaṃ na vūpasammati. Anupasaṅkamitvā apaṭikkamitvā pana

majjhatabhāvena tappantassa sītaṃ vūpasammata, tasmā palālaggi viya kodhano puggalo majjhatabhāvena ajjuhekkhitabbo, na sevitaṃ na bhajitaṃ na payirupāsitaṃ.

Kalyāṇamittoti sucimitto. Kalyāṇasahāyoti sucisahāyo. Sahāyā nāma sahaḡāmino saddhiṃcarā. Kalyāṇasampavaṅkoti kalyāṇesu sucipuggalesu sampavaṅko, tanninnatappaṇatappabbhāramānasoti attho.

8. Gūthabhāṇīsuttavaṇṇanā

28. Atthame gūthabhāṇīti yo gūthaṃ viya duggandhakathaṃ katheti. Pupphabhāṇīti yo pupphāni viya sugandhakathaṃ katheti. Madhubhāṇīti yo madhu viya madhurakathaṃ katheti. Sabhaggaṭoti sabhāya ṭhito. Parisaggaṭoti gāmaparisāya ṭhito. Nātimajjhaggaṭoti nātiṇaṃ majjhe ṭhito. Pūgamajjhaggaṭoti seṇiṇaṃ majjhe ṭhito. Rājakulamajjhaggaṭoti rājakulassa majjhe mahāvinicchaye ṭhito. Abhinīṭoti pucchanatthāyānīto. Sakkehiṭṭhoti sakkehiṃ katvā pucchito. Ehambho purisāti ālapanametaṃ. Attahetu vā parahetu vāti attano vā parassa vā hatthapādādihetu vā dhanahetu vā. Āmisakiṅcikkahetu vāti ettha āmisanti laṅjo adhippeto. Kiṅcikkhanti yaṃ vā taṃ vā appamattakaṃ antamaso tittiriyaṇṭṭakasaṃpiṇḍanavanīṭapiṇḍādimattakassa laṅjassa hetūti attho. Sampajānamusā bhāsita hotīti jānantoyeva musāvādaṃ kattā hoti.

Nelāti elamaṃ vuccati doso, nāssa elanti nelā, niddosāti attho. “Nelaṅgo setapacchādo”ti ettha vuttasīlaṃ viya. Kaṇṇasukkhāti byañjanamadhuratāya kaṇṇānaṃ sukhā, sūcivijjhaṇaṃ viya kaṇṇasūlaṃ na janeti. Atthamadhuratāya sakalasāre kopaṃ ajanetvā pemaṃ janetīti pemaṇīyā. Hadayaṃ gacchati appaṭihaṅṇamānā sukhena cittaṃ pavisaṭīti hadayaṅgamā. Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavāti porī. Pure saṃvaḍḍhanārī viya sukumārātipi porī. Purassa esātipi porī. Purassa esāti nagaravāsīnaṃ kathāti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā honti, pitimattaṃ pitāti, mātimattaṃ mātāti, bhātimattaṃ bhātāti vadanti. Evarūpī kathā bahuno janassa kantā hotīti bahujanakantā. Kantabhāveneva bahuno janassa manāpā cittavuddhikarāti bahujanamanāpā.

9. Andhasuttavaṇṇanā

29. Navame cakkhu na hotīti paññācakkhu na hoti. Phāṭiṃ kareyyāti phītaṃ vaḍḍhitaṃ kareyya. Sāvajjānavajjeti sadosaniddose. Hīnappaṇīṭeti adhamuttame. Kaṇhasukkasappaṭibhāgeti kaṇhasukkāyeva aññamaññaṃ paṭibāhanato paṭipakkhavasena sappaṭibhāgāti vuccanti. Ayaṃ panettha saṅkhepo - kusale dhamme “kusalā dhammā”ti jāneyya, akusale dhamme “akusalā dhammā”ti jāneyya. Sāvajjādīsipi eseva nayo. Kaṇhasukkasappaṭibhāgesu pana kaṇhadhamme “sukkasappaṭibhāgā”ti jāneyya, sukkadhamme “kaṇhasappaṭibhāgā”ti yena paññācakkhunā jāneyya, tathārūpampissa cakkhu na hotīti. Iminā nayena sesavāresupi attho veditabbo.

Na ceva bhogā tathārūpāti tathājātikā bhogāpissa na honti. Na ca puññāni kubbatīti puññāni ca na karoti. Ettāvatā bhoguppādanacakkhuno ca puññakaraṇacakkhuno ca abhāvo vutto. Ubhayattha kaliggaḡhoti idhaloke ca paraloke cāti ubhayasmimpi aparaddhaggaḡho, parājayaggāho hotīti attho. Atha vā ubhayattha kaliggaḡhoti ubhayesampi diṭṭhadhammikasaṃparāyikānaṃ atthānaṃ kaliggaḡho, parājayaggāhoti attho. Dhammādhammenāti dasakusalakammaṃ pathadhammenapi

dasaakusalakammamapathaadhammenapi. Saṭṭhoti kerāṭiko. Bhogāni pariyesatīti bhoge gavesati. Theyyena kūṭakammena, musāvādena cūbhayanti theyyādīsu ubhayena pariyesatīti attho. Kathaṃ? Theyyena kūṭakammena ca pariyesati, theyyena musāvādena ca pariyesati, kūṭakammena musāvādena ca pariyesati. Saṅghātunti saṅgharituṃ. Dhammaladdhehīti dasakusalakammamapathadhammaṃ akopetvā laddhehi. Uṭṭhānādhigatanti vīriyena adhigataṃ. Abyagghamānasoti nibbikicchacitto. Bhaddakaṃ ṭhānanti seṭṭhaṃ devaṭṭhānaṃ. Na socatīti yasmiṃ ṭhāne antosokena na socati.

10. Avakujjasuttavaṇṇanā

30. Dasame avakujjapaṇṇoti adhomukhapaṇṇo. Ucchaṅgapapaṇṇoti ucchaṅgasadisapaṇṇo. Puthupaṇṇoti vitthārikapaṇṇo. Ādikalyāṇantiādīsu ādīti pubbapaṭṭhapanā. Majjhanti kathāvemajjhaṃ. Pariyosānanti sannitṭhānaṃ. Itissa te dhammaṃ kathentā pubbapaṭṭhapanepi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā kathenti, vemajjhepi pariyosānepi. Ettha ca atthi desanāya ādimajjhapariyosānāni, atthi sāsanaṃ. Tattha desanāya tāva catuppadikagāthāya paṭhamapadaṃ ādi, dve padāni majjhaṃ, avasānapadaṃ pariyosānaṃ. Ekānusandhikassa suttassa nidānaṃ ādi, anusandhi majjhaṃ, idamavocāti appanā pariyosānaṃ. Anekānusandhikassa paṭhamo anusandhi ādi, tato paraṃ eko vā aneke vā majjhaṃ, pacchimo pariyosānaṃ. Ayaṃ tāva desanāya nayo. Sāsanaṃ pana sīlaṃ ādi, samādhī majjhaṃ, vipassanā pariyosānaṃ. Samādhī vā ādi, vipassanā majjhaṃ, maggo pariyosānaṃ. Vipassanā vā ādi, maggo majjhaṃ, phalaṃ pariyosānaṃ. Maggo vā ādi, phalaṃ majjhaṃ, nibbānaṃ pariyosānaṃ. Dve dve vā kayiramāne sīlasamādhayo ādi, vipassanāmaggaṃ majjhaṃ, phalanibbānāni pariyosānaṃ.

Sāttanti sāttakaṃ katvā desenti. Sabyaṇṇanti akkharapāripūriṃ katvā desenti. Kevalaparipuṇṇanti sakalaparipuṇṇaṃ anūnaṃ katvā desenti. Parisuddhanti parisuddhaṃ nijjaṭaṃ niggaṇṭhiṃ katvā desenti. Brahmācariyaṃ pakāsentīti evaṃ desentā ca seṭṭhacariyabhūtaṃ sikkhattayasaṅgahitaṃ ariyaṃ atthaṅgikaṃ maggaṃ pakāsentīti. Neva ādiṃ manasi karotīti neva pubbapaṭṭhapanāṃ manasi karoti.

Kumbhoti ghaṭo. Nikujjoti adhomukho ṭhapito. Evameva khoti ettha kumbho nikujjo viya avakujjapaṇṇo puggalo daṭṭhabbo, udakāsiṇṇanākaḷo viya dhammadeśanāya laddhakālo, udakassa vivaṭṭhanakālo viya tasmīṃ āsane nisinnassa uggahetuṃ asamatthakālo, udakassa asaṇṭhānakālo viya vuṭṭhahitvā asallakkaṇakālo veditabbo.

Ākiṇṇānīti pakkhittāni. Satisammosāya pakireyyāti muṭṭhassatitāya vikireyya. Evameva khoti ettha ucchaṅgo viya ucchaṅgapapaṇṇo puggalo daṭṭhabbo, nānākhajjakāni viya nānappakāraṃ buddhavacanaṃ, ucchaṅge nānākhajjakāni khādanāssa nisinnakālo viya tasmīṃ āsane nisinnassa uggaṇhanakālo, vuṭṭhahantassa satisammosā pakiraṇakālo viya tasmā āsanā vuṭṭhāya gacchantassa asallakkaṇakālo veditabbo.

Ukkujjoti uparimukho ṭhapito. Saṇṭhātīti patitṭhahati. Evameva khoti ettha uparimukho ṭhapito kumbho viya puthupaṇṇo puggalo daṭṭhabbo, udakassa āsittakālo viya desanāya laddhakālo, udakassa saṇṭhānakālo viya tattha nisinnassa uggaṇhanakālo, no vivaṭṭhanakālo viya vuṭṭhāya gacchantassa sallakkaṇakālo veditabbo.

Dummedhoti nippañño. Avicakkhaṇoti saṃvidahanapaññāya rahito. Gantāti gamanasīlo. Seyyo etena vuccatīti etasmā puggalā uttaritaroti vuccati. Dhammānudhammapaṭipannoti navalokuttaradhammassa anudhammaṃ saha sīlena pubbhāgapaṭipadaṃ paṭipanno. Dukkhasāti vaṭṭadukkhassa. Antakaro siyāti koṭikaro paricchedakaro parivaṭṭumakaro bhaveyyāti.

Puggalavaggo tatiyo.

4. Devadūtavaggo

1. Sabrahmakasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame ajjhāgāreti sake ghare. Pūjitā hontīti yaṃ ghare atthi, tena paṭijaggitā gopitā honti. Iti mātāpitupūjakāni kulāni mātāpitūhi sabrahmakānīti pakāsetvā idāni nesaṃ sapubbācariyakādibhāvaṃ pakāseto sapubbācariyakānītiādimāha. Tattha brahmātiādīni tesāṃ brahmādibhāvasādhanaṃ vuttāni. Bahukārāti puttānaṃ bahūpakārā. Āpādakāti jīvitaṃ āpādakā. Puttakānaṃ hi mātāpitūhi jīvitaṃ āpāditaṃ pālitaṃ ghaṭitaṃ anuppabandhena pavattitaṃ. Posakāti hatthapāde vaḍḍhetvā hadaya-lohitaṃ pāyetvā posetāro. Imassa lokassa dassetāroti puttānaṃ hi imasmiṃ loke itthānīttārammaṇassa dassanaṃ nāma mātāpitāro nissāya jātanti imassa lokassa dassetāro nāma.

Brahmāti mātāpitāroti seṭṭhādhivacanaṃ. Yathā brahmuno catasso bhāvanā avijahitā honti mettā karuṇā muditā upekkhāti, evameva mātāpitūnaṃ puttakesu catasso bhāvanā avijahitā honti. Tā tasmīṃ tasmīṃ kāle veditabbā - kucchigatasmīṃ hi dārake “kāda nu kho puttakaṃ arogaṃ paripuṇṇaṅgapaccaṅgaṃ passissāmā”ti mātāpitūnaṃ mettacittaṃ uppajjati. Yadā panesa mando uttānaseyyako ūkāhi vā maṅkulādīhi pāṇakehi daṭṭho dukkhaseyyāya vā pana pīlito parodati viravati, tadāssa saddaṃ sutvā mātāpitūnaṃ kāruṇṇaṃ uppajjati, ādhāvītvā vidhāvītvā kīlanakāle pana lobhanīyavayasmīṃ vā ṭhitakāle dārakaṃ oloketvā mātāpitūnaṃ cittaṃ sappimaṇḍe pakkhittasatavihata-kappāsapicupaṭalaṃ viya mudukaṃ hoti āmoditaṃ pamoditaṃ, tadā tesāṃ muditā labbhati. Yadā panesa putto dārābharaṇaṃ paccupaṭṭhāpetvā pāṭiyekkaṃ agāraṃ ajjhāvasati, tadā mātāpitūnaṃ “sakkoti dāni no puttako attano dhammatāya yāpetu”nti majjhatabhāvo uppajjati, tasmīṃ kāle upekkhā labbhatīti iminā kāraṇena “brahmāti mātāpitāro”ti vuttaṃ.

Pubbācariyāti vuccareti mātāpitāro hi jātakālato paṭṭhāya “evaṃ nisīda, evaṃ tiṭṭha, evaṃ gaccha, evaṃ saya, evaṃ khāda, evaṃ bhuñja, ayaṃ te, tātāti vattabbo, ayaṃ bhātikāti, ayaṃ bhaginīti, idaṃ nāma kātuṃ vaṭṭati, idaṃ na vaṭṭati, asukaṃ nāma upasaṅkamituṃ vaṭṭati, asukaṃ na vaṭṭatī”ti gāhāpenti sikkhāpenti. Athāparabhāge aññe ācariyā hatthisippaassasipparathasippadhanusippatharusippamuddāgaṇanādīni sikkhāpenti. Añño saraṇāni deti, añño sīlesu patitṭhāpeti, añño pabbājeti, añño buddhavadānaṃ uggaṇhāpeti, añño upasampādeti, añño sotāpattimaggaḍḍhāni pāpeti. Iti sabbepi te pacchācariyā nāma honti, mātāpitāro pana sabbapaṭhamā, tenāha - “pubbācariyāti vuccare”ti. Tattha vuccareti vuccanti kathiyanti. Āhuneyyā ca puttānanti puttānaṃ āhutaṃ pāhutaṃ abhisāṅkhatāṃ annapānādīṃ arahanti,

anucchavikā taṃ paṭiggahetuṃ. Tasmā “āhuneyyā ca puttāna”nti vuttaṃ. Pajāya anukampakāti paresaṃ pāṇe acchinditvāpi attano paṇaṃ paṭijagganti gopāyanti. Tasmā “pajāya anukampakā”ti vuttaṃ.

Namasseyyāti namo kareyya. Sakkareyyāti sakkārena paṭimāneyya. Idāni taṃ sakkāraṃ dassento “annena”tiādimāha. Tattha annenāti yāgubhattakhādaniyena. Pānenāti aṭṭhavidhapānena. Vatthenāti nivāsanapārūpanakena vatthena. Sayanenāti mañcapīṭhānuppadānena. Uccādanenāti duggandhaṃ paṭivinodetvā sugandhakaraṇucchādanena. Nhāpanenāti sīte uṇhodakena, uṇhe sītodakena gattāni parisiñcitvā nhāpanena. Pādānaṃ dhovanenāti uṇhodakasītodakehi pādadhovanena ceva telamakkhanena ca. Peccāti paralokaṃ gantvā. Sagge pamodatīti idha tāva mātāpitūsu pāricariyaṃ disvā pāricariyakāraṇā taṃ paṇḍitamanussā idheva pasamsanti, paralokaṃ pana gantvā sagge tṛito so mātāpituupaṭṭhāko dibbasampattīhi āmodati pamodatīti.

2. Ānandasuttavaṇṇanā

32. Dutiye tathārūpoti tathājātiko. Samādhipaṭilābhoti cittekaggatālābho. Imasmiṃ ca saviññāṇaketi ettha attano ca parassa cāti ubhayesampi kāyo saviññāṇakaṭṭhena ekato katvā imasminti vutto. Ahaṅkāramamaṅkāramānānusayāti ahaṅkāradiṭṭhi ca mamaṅkāraṇhā ca mānānusayo cāti attano ca parassa ca kilesā. Nāssūti na bhaveyyuṃ. Bahiddhā ca sabbanimittesūti rūpanimittaṃ, saddanimittaṃ, gandhanimittaṃ, rasanimittaṃ, phoṭṭhabbanimittaṃ, sassatādinimittaṃ, puggalanimittaṃ dhammanimittanti evarūpesu ca bahiddhā sabbanimittesu. Cetovimuttiṃ paññāvimuttinti phalasamādhīñceva phalaññāṇaṇca. Siyāti bhaveyya.

Idhānanda, bhikkhunoti, ānanda, imasmiṃ sāsane bhikkhuno. Etaṃ santaṃ etaṃ paṇṭanti nibbānaṃ dassento āha. Nibbānaṃ hi kilesānaṃ santatāya santaṃ nāma, nibbānaṃ santanti samāpattiṃ appetvā divasampi nisinnassa cittuppādo santanteva pavattatīti santaṃ. Paṇṭanti samāpattiṃ appetvā nisinnassāpi cittuppādo paṇṭanteva pavattatīti nibbānaṃ paṇṭantaṃ nāma. Sabbasaṅkhārasamathotiādīnīpi tasveva vevacanāni. “Sabbasaṅkhārasamatho”ti samāpattiṃ appetvā nisinnassa hi divasabhāgampi cittuppādo sabbasaṅkhārasamathoteva pavattati...pe... tathā tīsu bhavesu vānasaṅkhātāya taṇhāya abhāvena nibbānanti laddhanāme tasmīṃ samāpattiṃ appetvā nisinnassa cittuppādo nibbānaṃ nibbānanteva pavattatīti sabbasaṅkhārasamathotiādīni nāmāni labhati. Imasmiṃ pana aṭṭhavidhe ābhogasamannāhāre imasmiṃ tṛāne ekopi labbhati, dvepi sabbepi labbhanteva.

Saṅkhāyāti ñāṇena jānitvā. Paroparānīti parāni ca oparāni ca. Paraattabhāvasakaattabhāvāni hi parāni ca oparāni cāti vuttaṃ hoti. Yassāti yassa arahato. Iñjīti rāgiñjitaṃ dosamohamānadiṭṭhikilesaduṇṇaritiñjīti imāni satta iñjītāni calitāni phanditāni. Natthi kuhiñcīti katthaci ekārammaṇepi natthi. Santoti paccanīkakilesānaṃ santatāya santo. Vidhūmoti kāyaduṇṇaritādīdihūmavirahito. Anīghoti rāgādīghavirahito. Nirāsoti nittaṇho. Atārīti tiṇṇo uttiṇṇo samatikkanto. Soti so arahanta khīṇāsavo. Jātijaranti ettha jātijarāgahaṇeneva byādhimaraṇampi gahitamevāti vedittabbaṃ. Iti suttante pi gāthāyapi arahattaphalasamāpattiyeva kathitāti.

3. Sāriputtasuttavaṇṇanā

33. Tatiye saṃkhittenāti mātikāṭhapanena. Vitthārenāti ṭhapitamātikāvibhajanena. Saṃkhittavitthārenāti kāle saṃkhittena kāle vitthārena. Aññātāro ca dullabhāti paṭivijjhanakapuggalā pana dullabhā. Idaṃ bhagavā “sāriputtattherassa ñāṇaṃ ghaṭṭemī”ti adhippāyena kathesi. Taṃ sutvā thero kiñcāpi “ahaṃ, bhante, ājānissāmī”ti na vadati, adhippāyena pana “vissatthā tumhe, bhante, desetha, ahaṃ tumhehi desitaṃ dhammaṃ nayasatena nayasahassena paṭivijjhissāmi, mamesa bhāro hotū”ti satthāraṃ desanāya ussāhento etassa bhagavā kālotiādīmāha.

Athassa satthā tasmātiḥāti desanaṃ ārabhi. Tattha imasmiñca saviññāṇaketiādi vuttanayameva. Acchecchi taṇhanti maggaññāṇasatthena taṇhaṃ chindi. Vivattayi saṃyojananti dasavidhampi saṃyojanaṃ samūlakam ubbattetvā chaḍḍesi. Sammā mānābhisamayā antamakāsi dukkhassāti sammā upāyena sammā paṭipattiyaṃ navavidhassa mānassa pahānābhisamayena vaṭṭadukkhassa antamakāsi. Idañca pana metaṃ, sāriputta, sandhāya bhāsitaṃ, sāriputta, mayā pārāyane udayapañhe idaṃ phalasamāpattimeva sandhāya etaṃ bhāsitaṃ.

Idāni yaṃ taṃ bhagavatā bhāsitaṃ, taṃ dassento pahānaṃ kāmasaññānantiādi āraddhaṃ. Udayapañhe ca etaṃ padaṃ “pahānaṃ kāmaccchandāna”nti āgataṃ, idha pana aṅguttarabhāṇakehi “kāmasaññāna”nti āropitaṃ. Tattha byañjanaṃ nānaṃ, attho pana ekoyeva. Kāmasaññānanti kāme ārabha uppannasaññānaṃ, aṭṭhahi vā lobhasahagatacettehi sahaṇāṇasaññānaṃ. Domanassāna cūbhayanti etāsañca kāmasaññānaṃ cetasikadomanassānañcāti ubhinnaṃ pahānaṃ paṭippassaddhipahānasañkhātaṃ arahattaphalaṃ aññāvimokkhaṃ pabrūmīti attho. Niddese pana “kāmaccchandassa ca domanassassa ca ubhinnaṃ pahānaṃ vūpasamaṃ paṭinissaggaṃ paṭippassaddhiṃ amataṃ nibbāna”nti vuttaṃ, taṃ atthuddhārasena vuttaṃ. Pahānanti hi khīṇākārasañkhāto vūpasamopi vuccati, kilese paṭinissajjanto maggopi, kilesapaṭippassaddhisañkhātaṃ phalampi, yaṃ āgamma kilesā pahīyanti, taṃ amataṃ nibbānampi. Tasmā tattha tāni padāni āgatāni. “Aññāvimokkhaṃ pabrūmī”ti vacanato pana arahattaphalameva adhippetam. Thinassa ca panūdanantipi thinassa ca panūdanante uppannattā arahattaphalameva adhippetam. Kukkuccānaṃ nivāraṇanti kukkucanivāraṇassa maggassa anantaraṃ uppannattā phalameva adhippetam.

Upekkhāsatisaṃsuddhanti catutthajjhānike phale uppannāya upekkhāya ca satiyā ca saṃsuddhaṃ. Dhammatakkapurejavanti dhammatakkavuccati sammāsañkappo, so ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhassāti dhammatakkapurejavo. Taṃ dhammatakkapurejavaṃ. Aññāvimokkhanti aññāvimokkhaṃ, paññāvimuttanti attho. Avijjāya pabhedananti avijjāya pabhedanante uppannattā, avijjāya pabhedanasañkhātaṃ vā nibbānaṃ ārabha uppannattā evaṃladdhanāmaṃ arahattaphalameva. Iti sabbehipi imehi pahānantiādihi padehi arahattaphalameva pakāsitaṃ veditabbaṃ.

4. Nidānasuttavaṇṇanā

34. Catutthe nidānānti kāraṇāni. Kammānanti vaṭṭagāmikammānaṃ. Lobho nidānaṃ kammānaṃ samudayāyati lubbhanapalubbhanasabhāvo lobho vaṭṭagāmikammānaṃ samudayāya piṇḍakaraṇatthāya nidānaṃ kāraṇaṃ paccayoti attho. Dosoti dussanapadussanasabhāvo doso. Mohoti muyhanapamuyhanasabhāvo moho.

Lobhapakatanti lobhena pakataṃ, lobhābhibhūtena luddhena hutvā katakammanti attho. Lobhato jātanti lobhajaṃ. Lobho nidānamassāti lobhanidānaṃ. Lobho

samudayo assāti lobhasamudayaṃ. Samudayoti paccayo, lobhapaccayanti attho. Yatthassa attabhāvo nibbattatīti yasmim̐ t̐hāne assa lobhajakammavato puggalassa attabhāvo nibbattati, khandhā pātubhavanti. Tattha taṃ kammaṃ vipaccatīti tesu khandhesu taṃ kammaṃ vipaccati. Diṭṭhe vā dhammetiādi yasmā taṃ kammaṃ diṭṭhadhammavedanīyaṃ vā hoti upapajjavedanīyaṃ vā aparapariyāyavedanīyaṃ vā, tasmā taṃ pabhedam̐ dassetuṃ vuttaṃ. Sesadvayepi eseva nayo.

Akhaṇḍānīti abhinnāni. Apūtīnīti pūtibhāvena abījattaṃ appattāni. Avātātapahatānīti na vātena na ca ātapena hatāni. Sārādānīti gahitasārāni sāravantāni na nissārāni. Sukhasayitānīti sannicayabhāvena sukhaṃ sayitāni. Sukhetteti maṇḍakhette. Suparikammakatāya bhūmiyāti naṅgalakasanena ceva aṭṭhadantakena ca suṭṭhu parikammakatāya khettabhūmiyā. Nikkhittānīti t̐hapitāni ropitāni. Anuppaveccheyāti anuppaveseyya. Vuddhintiādīsu uddhaggamanena vuddhiṃ, heṭṭhā mūlappatit̐thānena virūḷhiṃ, samantā vitthārikabhāvena vepullaṃ.

Yaṃ panettha diṭṭhe vā dhammetiādi vuttaṃ, tattha asammohatthaṃ imasmim̐ t̐hāne kammavibhatti nāma kathetabbā. Suttantikapariyāyena hi ekādasa kammāni vibhattāni. Seyyathidaṃ - diṭṭhadhammavedanīyaṃ upapajjavedanīyaṃ aparapariyāyavedanīyaṃ, yaggarukaṃ yabbahulaṃ yadāsannaṃ kaṭattā vā pana kammaṃ, janakaṃ upatthambhakaṃ upapīlakaṃ upaghātakanti. Tattha ekajavanavīthiyaṃ sattasu cittesu kusalā vā akusalā vā paṭhamajavanacetanā diṭṭhadhammavedanīyakammaṃ nāma. Taṃ imasmim̐yeva attabhāve vipākaṃ deti kākavāḷiyapuṇṇaset̐thīnaṃ viya kusalaṃ, nandayakkhanandamāṇavakanandagoghātakakokāliyasuppabuddhadevadattaciñcam āṇavikānaṃ viya ca akusalaṃ. Tathā asakkontaṃ pana ahosikammaṃ nāma hoti, avipākaṃ sampajjati. Taṃ migaluddakopamāya sādhetabbaṃ. Yathā hi migaluddakena migam̐ disvā dhanuṃ ākaḍḍhitvā khitto saro sace na virajjhati, taṃ migam̐ tattheva pādeti, atha naṃ migaluddako niccammaṃ katvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chetvā maṃsaṃ ādāya puttadāraṃ tosentō gacchati. Sace pana virajjhati, migo palāyitvā puna taṃ disaṃ na oloketi. Evaṃ sampadamidaṃ daṭṭhabbaṃ. Sarassa avirajjhivā migavijjhanaṃ viya hi diṭṭhadhammavedanīyassa kammasa vipākavārapaṭilābho, avijjhanaṃ viya avipākabhāvāya sampajjananti.

Atthasādhikā pana sattamajavanacetanā upapajjavedanīyakammaṃ nāma. Taṃ anantare attabhāve vipākaṃ deti. Taṃ panetaṃ kusalapakkhe aṭṭhasamāpattivāsena, akusalapakkhe pañcānantariyakammavasena veditabbaṃ. Tattha aṭṭhasamāpattilābhī ekāya samāpattiyā brahmaloke nibbattati. Pañcannampi ānantariyānaṃ kattā ekena kammena niraye nibbattati, sesasamāpattiyo ca kammāni ca ahosikammabhāvam̐yeva āpajjanti, avipākāni honti. Ayampi attho purimaupamāyayeva dīpetabbo.

Ubhinnaṃ antare pana pañcajanacetanā aparapariyāyavedanīyakammaṃ nāma. Taṃ anāgate yadā okāsaṃ labhati, tadā vipākaṃ deti. Sati saṃsārappavattiyā ahosikammaṃ nāma na hoti. Taṃ sabbaṃ sunakhaluddakena dīpetabbaṃ. Yathā hi sunakhaluddakena migam̐ disvā sunakho vissajjito migam̐ anubandhitvā yasmim̐ t̐hāne pāpuṇāti, tasmim̐ ye va ḍaṃsati; evamevaṃ idaṃ kammaṃ yasmim̐ t̐hāne okāsaṃ labhati, tasmim̐yeva vipākaṃ deti, tena mutto satto nāma natthi.

Kusalākusalesu pana garukāgarukesu yaṃ garukaṃ hoti, taṃ yaggarukaṃ nāma. Tadeṭaṃ kusalapakkhe mahaggatakammaṃ, akusalapakke pañcānantariyakammaṃ veditabbaṃ. Tasmim̐ sati sesāni kusalāni vā akusalāni vā vipaccitū na sakkonti, tadeva duvidhampi paṭisandhim̐ deti. Yathā hi sāsapappamāṇāpi sakkharā vā ayagulīkā vā udakarahade pakkhittā udakapiṭṭhe uplavitū na sakkoti, heṭṭhāva pavisati; evameva kusalepi akusalepi yaṃ garukaṃ, tadeva gaṇhitvā gacchati.

Kusalākusalesu pana yaṃ bahulaṃ hoti, taṃ yabbahulaṃ nāma. Taṃ dīgharattaṃ laddhāsevanavasena veditabbaṃ. Yaṃ vā balavakusalakammesu somanassakaraṃ, akusalakammesu santāpakaraṃ, etaṃ yabbahulaṃ nāma. Tadeṭaṃ yathā nāma dvīsu mallesu yuddhabhūmim̐ otiṇṇesu yo balavā, so itaraṃ pātetvā gacchati; evameva itaraṃ dubbalakammaṃ avattharivā yaṃ āsevanavasena vā bahulaṃ, āsannavasena vā balavaṃ, taṃ vipākaṃ deti, duṭṭhagāmaṇiabhayaraṇṇo kammaṃ viya.

So kira cūlaṇṇaṇiyayuddhe parājito vaḷavaṃ āruya palāyi. Tassa cūlupaṭṭhāko tissāmacco nāma ekakova pacchato ahosi. So ekaṃ aṭavim̐ pavisitvā nisinno jighacchāya bādhayamānāya - “bhātika tissa, ativiya no jighacchā bādhati, kim̐ karissāmā”ti āha. Atthi, deva, mayā sātakantare ṭhapetvā ekaṃ suvaṇṇasarakabhattaṃ ābhatanti. Tena hi āharāti. So nīharitvā raṇṇo purato ṭhapesi. Rājā disvā, “tāta, cattāro koṭṭhāse karohī”ti āha. Mayaṃ tayo janā, kasmā devo cattāro koṭṭhāse kārayatīti? Bhātika tissa, yato paṭṭhāya ahaṃ attānaṃ sarāmi, na me ayyānaṃ adatvā āhāro paribhuttapubbo atthi, svāhaṃ ajjapi adatvā na paribhuṇṇissāmīti. So cattāro koṭṭhāse akāsi. Rājā “kālaṃ ghosehī”ti āha. Chaḍḍitāraṇṇe kuto, ayye, labhissāma devāti. “Nāyaṃ tava bhāro. Sace mama saddhā atthi, ayye, labhissāma, vissattho kālaṃ ghosehī”ti āha. So “kālo, bhante, kālo, bhante”ti tikkhattuṃ ghosesi.

Athassa bodhimātumahātissatthero taṃ saddaṃ dibbāya sotadhātuyā sutvā ‘katthāyaṃ saddo’ti taṃ āvajjento “ajja duṭṭhagāmaṇiabhayamahārājā yuddhaparājito aṭavim̐ pavisitvā nisinno ekaṃ sarakabhattaṃ cattāro koṭṭhāse kāretvā ‘ekakova na paribhuṇṇissāmī’ti kālaṃ ghosāpesi’ti ñatvā “ajja mayā raṇṇo saṅghaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti manogatiyā āgantvā raṇṇo purato aṭṭhāsi. Rājā disvā pasannacitto “passa, bhātika, tissā”ti vatvā therāṃ vanditvā “pattaṃ, bhante, dethā”ti āha. Thero pattaṃ nīhari. Rājā attano koṭṭhāseṇa saddhim̐ therassa koṭṭhāsaṃ patte pakkhipitvā, “bhante, āhāraparissayo nāma mā kadāci hotū”ti vanditvā aṭṭhāsi. Tissāmaccopi “mama ayyaputte passante bhuṇṇitū na sakkhissāmī”ti attano koṭṭhāsaṃ therasseva patte ākiri. Vaḷavāpi cintesi - “mayhampi koṭṭhāsaṃ therasseva dātuṃ vaṭṭatī”ti. Rājā vaḷavaṃ oloketvā “ayampi attano koṭṭhāsaṃ therasseva patte pakkhipanaṃ paccāsīsatī”ti ñatvā tampi tattheva pakkhipitvā therāṃ vanditvā uyyojesi. Thero taṃ bhattaṃ ādāya gantvā ādito paṭṭhāya bhikkhusaṅghassa ālopaśāṅkhepena adāsi.

Rājāpi cintesi - “ativiyamhā jighacchitā, sādhu vatassa sace atirekabhattasitthāni paṇeṇyā”ti. Thero raṇṇo cittaṃ ñatvā atirekabhattaṃ etesaṃ yāpanamattaṃ katvā pattaṃ ākāse khipi, patto āgantvā raṇṇo hatthe patiṭṭhāsi. Bhattaṃ tiṇṇampi janānaṃ yāvadatthaṃ ahosi. Atha rājā pattaṃ dhovitvā “tucchapattaṃ na pesissāmī”ti uttarisāṭakaṃ mocetvā udakaṃ puñchitvā sātakaṃ patte ṭhapetvā “patto gantvā mama ayyassa hatthe patiṭṭhātū”ti ākāse khipi. Patto gantvā therassa

hatthe patiṭṭhāsi.

Aparabhāge rañño tathāgatassa sarīradhātūnaṃ aṭṭhamabhāgaṃ patiṭṭhāpetvā vīsaratanasatikāṃ mahācetiyaṃ kārentassa apariniṭṭhiteyeva cetiye kālakiriyāsamayo anuppatto. Athassa mahācetiyaṃ dakkhiṇapasse nipannassa pañcanikāyavasena bhikkhusaṅghe sajjhāyaṃ karonte chahi devalokehi cha rathā āgantvā purato ākāse aṭṭhaṃsu. Rājā “puñṇapoththakaṃ āharathā”ti ādito paṭṭhāya puñṇapoththakaṃ vācāpesi. Atha naṃ kiñci kammaṃ na paritosesi. So “parato vācethā”ti āha. Potthakavācako “cūḷaṅgaṇiyayuddhe parājītena te deva aṭṭaviṃ pavisitvā nisinnena ekaṃ sarakabhattaṃ cattāro koṭṭhāse kāretvā bodhimātumahātissattherassa bhikkhā dinnā”ti āha. Rājā “ṭhapehī”ti vatvā bhikkhusaṅghaṃ pucchi, “bhante, kataro devaloko ramaṇīyo”ti? Sabbabodhisattānaṃ vasanaṭṭhānaṃ tusitabhavanaṃ mahārājāti. Rājā kālaṃ katvā tusitabhavanato āgataratheva patiṭṭhāya tusitabhavanaṃ agamāsi. Idaṃ balavakammaṃ vipākādāne vatthu.

Yaṃ pana kusalākusalesu āsannamaraṇe anussarituṃ sakkoti, taṃ yadāsannaṃ nāma. Tadeva yathā nāma gogaṇaparipuṇṇassa vajassa dvāre vivaṭe parabhāge dammagavabalavagavesu santesupi yo vajadvārassa āsanno hoti antamaso dubbalajaraggavopi, so eva paṭhamataraṃ nikkhamati, evameva aññesu kusalākusalesu santesupi maraṇakālassa āsannattā vipākaṃ deti.

Tatrimāni vatthūni - madhuaṅgaṇagāme kira eko dāṇiḍḍovāriko pātova baḷisaṃ ādāya gantvā macche vadhitvā tayo koṭṭhāse katvā ekena taṇḍulaṃ gaṇhāti, ekena dadhiṃ, ekaṃ pacati. Iminā nīhārena pañṇāsa vassāni pāṇātipātakammaṃ katvā aparabhāge mahallako anuṭṭhānaseyyaṃ upagacchati. Tasmīṃ khaṇe girivihāravāsī cūḷapiṇḍapātikatissatthero “mā ayaṃ satto mayi passante nassatū”ti gantvā tassa gehadvāre aṭṭhāsi. Athassa bhariyā, “sāmi, thero āgato”ti ārocesi. Ahaṃ pañṇāsa vassāni therassa santikaṃ na gatapubbo, katarena me guṇena thero āgamissati, gacchāti naṃ vadathāti. Sā “aticchatha, bhante”ti āha. Thero “upāsakassa kā sarīrappavattī”ti pucchi. Dubbalo, bhanteti. Thero gharaṃ pavisitvā satim uppādetvā “sīlaṃ gaṇhissasī”ti āha. Āma, bhante, dethāti. Thero tīṇi saraṇāni datvā pañca sīlāni dātum ārabhi. Tassa pañca sīlānī vacanakāleyeva jivhā papati. Thero “vaṭṭissati ettaka”nti nikkhamitvā gato. Sopi kālaṃ katvā cātumahārājikabhavane nibbatti. Nibbattakkhaṇe yaṃ ca “kiṃ nu kho kammaṃ katvā mayā idaṃ laddha”nti āvajjento therāṃ nissāya laddhabhāvaṃ ṇatvā devalokato āgantvā therāṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. “Ko eso”ti ca vutte “ahaṃ, bhante, dāṇiḍḍovāriko”ti āha. Kuhiṃ nibbattosīti? Cātumahārājikesu, bhante, sace me ayyo pañca sīlāni adassa, upari devaloke nibbatto assaṃ. Ahaṃ kiṃ karissāmi, tvaṃ gaṇhitum nāsakkhi, puttakāti. So therāṃ vanditvā devalokameva gato. Idaṃ tāva kusalakamme vatthu.

Antaragaṇḍāya pana mahāvācakaupāsako nāma ahosi. So tiṃsa vassāni sotāpattimaggaṭṭhāya dvattiṃsākāraṃ sajjhāyitvā “ahaṃ evaṃ dvattiṃsākāraṃ sajjhāyanto obhāsamattampi nibbattetum nāsakkhiṃ, buddhasāsaṃ aniyāyānikaṃ bhavissatī”ti diṭṭhivipallāsaṃ patvā kālakiriyāṃ katvā mahāgaṇḍāya navausabhiko susumārapeto hutvā nibbatti. Ekaṃ samayaṃ kacchakatitthena saṭṭhi pāsāṇatthambhasakaṭṭhāni agamaṃsu. So sabbepi te goṇe ca pāsāṇe ca khādi. Idaṃ akusalakamme vatthu.

Etehi pana tīhi muttam aññāṇavasena kataṃ kaṭattā vā pana kammaṃ nāma. Taṃ yathā nāma ummattakena khittadaṇḍaṃ yattha vā tattha vā gacchati, evameva tesam abhāve yattha katthaci vipākaṃ deti.

Janakaṃ nāma ekaṃ paṭisandhiṃ janetvā pavattiṃ na janeti, pavatte aññaṃ kammaṃ vipākaṃ nibbatteti. Yathā hi mātā janetiyeva, dhātiyeva pana jaggati; evamevaṃ mātā viya paṭisandhinibbattaṃ janakakammaṃ, dhāti viya pavatte sampattakammaṃ. Upatthambhakaṃ nāma kusalepi labbhati akusalepi. Ekacco hi kusalaṃ katvā sugatibhave nibbattati. So tattha t̥hito punappunaṃ kusalaṃ katvā taṃ kammaṃ upatthambhetvā anekāni vassasatasahassāni sugatibhavasmiṃyeva vicarati. Ekacco akusalaṃ katvā duggatibhave nibbattati. So tattha t̥hito punappunaṃ akusalaṃ katvā taṃ kammaṃ upatthambhetvā bahūni vassasatasahassāni duggatibhavasmiṃyeva vicarati.

Aparo nayo - janakaṃ nāma kusalampi hoti akusalampi. Taṃ paṭisandhiyampi pavattepi rūpārūpavipākakkhandhe janeti. Upatthambhakaṃ pana vipākaṃ janetuṃ na sakkoti, aññaṃ kammena dinnāya paṭisandhiyā janite vipāke uppajjanakasukhadukkhaṃ upatthambheti, addhānaṃ pavatteti. Upapīlakaṃ nāma aññaṃ kammena dinnāya paṭisandhiyā janite vipāke uppajjanakasukhadukkhaṃ pīleti bādheti, addhānaṃ pavattituṃ na deti. Tatrāyaṃ nayo - kusalakamme vipaccamāne akusalakammaṃ upapīlakaṃ hutvā tassa vipaccituṃ na deti. Akusalakamme vipaccamāne kusalakammaṃ upapīlakaṃ hutvā tassa vipaccituṃ na deti. Yathā vaḍḍhamānakaṃ rukkaṃ vā gacchaṃ vā lataṃ vā kocideva daṇḍena vā satthena vā bhindeyya vā chindeyya vā, atha so rukko vā gaccho vā latā vā vaḍḍhituṃ na sakkuṇeyya; evamevaṃ kusalaṃ vipaccamānaṃ akusalena upapīlitaṃ, akusalaṃ vā pana vipaccamānaṃ kusalepi upapīlitaṃ vipaccituṃ na sakkoti. Tattha sunakkhattassa akusalakammaṃ kusalaṃ upapīlesi, coraghātakassa kusalakammaṃ akusalaṃ upapīlesi.

Rājagahe kira vātakāḷako paññāsa vassāni coraghātakammaṃ akāsi. Atha naṃ rañño ārocesuṃ - “deva, vātakāḷako mahallako core ghātetuṃ na sakkoti”ti. “Apanetha naṃ tasmā t̥hānantarāti. Amaccā naṃ apanetvā aññaṃ tasmim̐ t̥hāne t̥hapayimsu. Vātakāḷakopi yāva taṃ kammaṃ akāsi, tāva ahatavatthāni vā acchādituṃ surabhipupphāni vā piḷandhituṃ pāyāsaṃ vā bhuñjitū uccādananāpanaṃ vā paccanubhotuṃ nālattha. So “dīgharattaṃ me kiliṭṭhavesena carita”nti “pāyāsaṃ me pacāhi”ti bhariyaṃ āṇāpetvā nhānīyasambhārāni gāhāpetvā nhānatitthaṃ gantvā sīsaṃ nhatvā ahatavatthāni acchādetvā gandhe vilimpitvā pupphāni piḷandhitvā gharaṃ āgacchanto sārīputtattheraṃ disvā “saṃkiliṭṭhakammato camhi apagato, ayyo ca me diṭṭho”ti tuṭṭhamānaso therāṃ gharaṃ netvā navasappisakkaracuṇṇābhisaṅkhatena pāyāsena parivisi. Thero tassa anumodanamakāsi. So anumodanaṃ sutvā anulomikakhantiṃ paṭilabhitvā therāṃ anugantvā nivattamāno antarāmagge taruṇavacchāya gāviyā madditvā jīvitakkhayaṃ pāpito gantvā tāvatimsabhavane nibbatti. Bhikkhū tathāgataṃ pucchiṃsu - “bhante, coraghātako ajjeva kiliṭṭhakammato apanīto, ajjeva kālaṅkato, kahaṃ nu kho nibbatta”ti? Tāvatimsabhavane, bhikkhavi. Bhante, coraghātako dīgharattaṃ purise ghātesi, tumhe ca evaṃ vadetha, natthi nu kho pāpakammasa phalanti. Mā, bhikkhave, evaṃ avacuttha, balavakalyāṇamittūpanissayaṃ labhitvā dhammasenāpatissa piṇḍapātaṃ datvā anumodanaṃ sutvā anulomikakhantiṃ paṭilabhitvā so tattha nibbattoti.

“Subhāsitaṃ suṇitvāna, nāgariyo coraghātako;
Anulomakhantiṃ laddhāna, modatī tidivaṃ gato”ti.

Upaghātakaṃ pana sayāṃ kusalampi akusalampi samānaṃ aññaṃ dubbalakammaṃ ghātetvā tassa vipākaṃ paṭibāhitvā attano vipākassa okāsaṃ karoti. Evaṃ pana kammena kate okāse taṃ vipākaṃ uppannaṃ nāma vuccati. Upacchedakanti pi etasseva nāmaṃ. Tatrāyaṃ nayo - kusalakammassa vipaccanakāle ekaṃ akusalakammaṃ uttāhāya taṃ kammaṃ chinditvā pātetī. Akusalakammassapi vipaccanakāle ekaṃ kusalakammaṃ uttāhāya taṃ kammaṃ chinditvā pātetī. Idaṃ upacchedakaṃ nāma. Tattha ajātasattuno kammaṃ kusalcchedakaṃ ahosi, aṅgulimālatherassa akusalacchedakanti. Evaṃ suttantikapariyāyena ekādasa kammāni vibhattāni.

Abhidhammapariyāyena pana soḷasa kammāni vibhattāni, seyyathidaṃ -
“atthekaccāni pāpakāni kammasamādānāni gatisampattiṇi paṭibāḷhāni na vipaccanti,
atthekaccāni pāpakāni kammasamādānāni upadhisampattiṇi paṭibāḷhāni na vipaccanti,
atthekaccāni pāpakāni kammasamādānāni kālasampattiṇi paṭibāḷhāni na vipaccanti,
atthekaccāni pāpakāni kammasamādānāni payogasampattiṇi paṭibāḷhāni na vipaccanti.
Atthekaccāni pāpakāni kammasamādānāni gativipattiṃ āgamaṃ vipaccanti,
upadhivipattiṃ, kālavipattiṃ, payogavipattiṃ āgamaṃ vipaccanti. Atthekaccāni
kalyāṇāni kammasamādānāni gativipattiṇi paṭibāḷhāni na vipaccanti, upadhivipatti,
kālavipatti, payogavipattiṇi paṭibāḷhāni na vipaccanti. Atthekaccāni kalyāṇāni
kammasamādānāni gatisampattiṃ āgamaṃ vipaccanti, upadhisampattiṃ,
kālasampattiṃ, payogasampattiṃ āgamaṃ vipaccanti”ti.

Tattha pāpakānīti lāmakāni. Kammasamādānānīti kammaggahaṇāni.
Gahitasamādinnaṃ kammānametaṃ adhivacanaṃ. Gatisampattiṇi paṭibāḷhāni na
vipaccanti itīdāsu anīttāhārammaṇānubhavanārahe kamme vijjamaṇeyeva sugatibhave
nibbattassa taṃ kammaṃ gatisampattiṇi paṭibāḷhaṃ na vipaccati nāma. Gatisampattiya
paṭibāhitaṃ hutvā na vipaccati itī attho. Yo pana pāpakammena dāsiyā vā
kammakāriyā vā kucchiyaṃ nibbattitvā upadhisampanno hoti,
attabhāvasamiddhiyaṃ tiṭṭhati. Athassa sāmikā tassa rūpasampattiṃ disvā “nāyaṃ
kiliṭṭhakammassānucchaviko”ti cittaṃ uppādetvā attano jātaṃ viya
bhaṇḍāgārikādiṭṭhānesu ṭhapetvā sampattiṃ yojetvā pariharanti. Evarūpassa
kammaṃ upadhisampattiṇi paṭibāḷhaṃ na vipaccati nāma. Yo pana
paṭhamakappikakālasadise sulabhasampannasabhojane subhikkhakāle nibbattati,
tassa vijjamaṇampi pāpakammaṃ kālasampattiṇi paṭibāḷhaṃ na vipaccati nāma. Yo
pana sammāpayogaṃ nissāya jīvati, upasaṅkamitabbayuttakāle upasaṅkamati,
paṭikkamitabbayuttakāle paṭikkamati, palāyitabbayuttakāle palāyati.
Lañjadānayuttakāle lañjaṃ deti, corikayuttakāle corikaṃ karoti, evarūpassa
pāpakammaṃ payogasampattiṇi paṭibāḷhaṃ na vipaccati nāma.

Duggatibhave nibbattassa pana pāpakammaṃ gativipattiṃ āgamaṃ vipaccati nāma.
Yo pana dāsiyā vā kammakāriyā vā kucchismiṃ nibbatto dubbaṇṇo hoti
dussaṇṭhāno, “yakkho nu kho manusso nu kho”ti vimatiṃ uppādeti. So sace puriso
hoti, atha naṃ “nāyaṃ aññaṃ kammassa anucchaviko”ti hatthiṃ vā rakkhāpentī
assaṃ vā goṇe vā, tiṇakattādhāni vā āharāpentī, kheḷasarakāṃ vā gaṇhāpentī. Sace
itthī hoti, atha naṃ hatthiassādīnaṃ bhaddamāsādīni vā pacāpentī, kacavaraṃ vā
chaḍḍāpentī, aññaṃ vā pana jigucchānīyakammaṃ kārentī. Evarūpassa

pāpakammaṃ upadhivipattiṃ āgama vipaccati nāma. Yo pana dubbhikkhakāle vā parihīnasampattikāle vā antarakappe vā nibbattati, tassa pāpakammaṃ kālavipattiṃ āgama vipaccati nāma. Yo pana payogaṃ sampādetuṃ na jānāti, upasaṅkamitabbayuttakāle upasaṅkamuṃ na jānāti...pe... corikayuttakāle corikaṃ kātuṃ na jānāti, tassa pāpakammaṃ payogavipattiṃ āgama vipaccati nāma.

Yo pana itthārammaṇānubhavanārahe kamme vijjāmāneyeva gantvā duggatibhave nibbattati, tassa taṃ kammaṃ gativipattiṃ paṭibhāṃ na vipaccati nāma. Yo pana puññānubhāvena rājarājamahāmattādīnaṃ gehe nibbattitvā kāṇo vā hoti kuṇi vā khañjo vā pakkhahato vā, tassa oparajjasenāpatibhaṇḍāgārikaṭṭhānādīni na anucchavikānīti na denti. Iccassa taṃ puññaṃ upadhivipattiṃ paṭibhāṃ na vipaccati nāma. Yo pana dubbhikkhakāle vā parihīnasampattikāle vā antarakappe vā manussesu nibbattati, tassa taṃ kalyāṇakammaṃ kālavipattiṃ paṭibhāṃ na vipaccati nāma. Yo heṭṭhā vuttanayeneva payogaṃ sampādetuṃ na jānāti, tassa kalyāṇakammaṃ payogavipattiṃ paṭibhāṃ na vipaccati nāma.

Kalyāṇakammena pana sugatibhave nibbattassa taṃ kammaṃ gatisampattiṃ āgama vipaccati nāma. Rājarājamahāmattādīnaṃ kule nibbattitvā upadhisampattiṃ pattassa attabhāvasamiddhiyaṃ tṭhassa devanagare samussitaratanatorasasadiyaṃ attabhāvaṃ disvā “imassa oparajjasenāpatibhaṇḍāgārikaṭṭhānādīni anucchavikānī”ti daharasseva sato tāni tṭhānantarāni denti, evarūpassa kalyāṇakammaṃ upadhisampattiṃ āgama vipaccati nāma. Yo paṭhamakappikesu vā sulabhannapānakāle vā nibbattati, tassa kalyāṇakammaṃ kālasampattiṃ āgama vipaccati nāma. Yo vuttanayeneva payogaṃ sampādetuṃ jānāti, tassa kammaṃ payogasampattiṃ āgama vipaccati nāma. Evaṃ abhidhammapariyāyena soḷasa kammāni vibhattāni.

Aparānipi paṭisambhidāmaggapariyāyena dvādasa kammāni vibhattāni. Seyyathidaṃ - “ahosi kammaṃ ahosi kammavipāko, ahosi kammaṃ nāhosi kammavipāko, ahosi kammaṃ atthi kammavipāko, ahosi kammaṃ natthi kammavipāko, ahosi kammaṃ bhavissati kammavipāko, ahosi kammaṃ na bhavissati kammavipāko, atthi kammaṃ atthi kammavipāko, atthi kammaṃ natthi kammavipāko, atthi kammaṃ bhavissati kammavipāko, atthi kammaṃ na bhavissati kammavipāko, bhavissati kammaṃ bhavissati kammavipāko, bhavissati kammaṃ na bhavissati kammavipāko”ti.

Tattha yaṃ kammaṃ atīte āyūhitaṃ atīteyeva vipākavāraṃ labhi, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ janesi, rūpajanakaṃ rūpaṃ, taṃ ahosi kammaṃ ahosi kammavipākoti vuttaṃ. Yaṃ pana vipākavāraṃ na labhi, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janetuṃ nāsakkhi, taṃ ahosi kammaṃ nāhosi kammavipākoti vuttaṃ. Yaṃ pana atīte āyūhitaṃ etarahi laddhavipākavāraṃ paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ janetvā rūpajanakaṃ rūpaṃ janetvā tṭhitaṃ, taṃ ahosi kammaṃ atthi kammavipākoti vuttaṃ. Yaṃ aladdhavipākavāraṃ paṭisandhijanakaṃ vā paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janetuṃ nāsakkhi, taṃ ahosi kammaṃ natthi kammavipākoti vuttaṃ. Yaṃ pana atīte āyūhitaṃ anāgate vipākavāraṃ labhissati, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ rūpaṃ janetuṃ sakkhissati, taṃ ahosi kammaṃ bhavissati kammavipākoti vuttaṃ. Yaṃ anāgate vipākavāraṃ na labhissati, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janetuṃ na sakkhissati, taṃ ahosi kammaṃ na bhavissati kammavipākoti vuttaṃ.

Yaṃ pana etarahi āyūhitam etarahiyeva vipākavāram labhati, tam atthi kammaṃ atthi kammavipākoti vuttam. Yaṃ pana etarahi vipākavāram na labhati, tam atthi kammaṃ natthi kammavipākoti vuttam. Yaṃ pana etarahi āyūhitam anāgate vipākavāram labhissati, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ rūpaṃ janetum sakkhissati, tam atthi kammaṃ bhavissati kammavipākoti vuttam. Yaṃ pana vipākavāram na labhissati, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janetum sakkhissati, tam atthi kammaṃ na bhavissati kammavipākoti vuttam.

Yaṃ panānāgate āyūhissati, anāgateyeve vipākavāram labhissati, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janessati, tam bhavissati kammaṃ bhavissati kammavipākoti vuttam. Yaṃ pana vipākavāram na labhissati, paṭisandhijanakaṃ paṭisandhiṃ rūpajanakaṃ vā rūpaṃ janetum na sakkhissati, tam bhavissati kammaṃ na bhavissati kammavipākoti vuttam. Evaṃ paṭisambhidāmaggapariyāyena dvādasa kammāni vibhattāni.

Iti imāni ceva dvādasa abhidhammapariyāyena vibhattāni ca soḷasa kammāni attano ṭhānā osakkitvā suttantikapariyāyena vuttāni ekādasa kammāniyeve bhavanti. Tānipi tato osakkitvā tīṇiyeve kammāni honti diṭṭhadhammavedanīyaṃ, upapajjavedanīyaṃ, aparapariyāyavedanīyanti. Tesam saṅkamanam natthi, yathāṭhāneyeva tiṭṭhanti. Yadi hi diṭṭhadhammavedanīyaṃ kammaṃ upapajjavedanīyaṃ vā aparapariyāyavedanīyaṃ vā bhaveyya, “diṭṭhe vā dhamme”ti satthā na vadeyya. Sacepi upapajjavedanīyaṃ diṭṭhadhammavedanīyaṃ vā aparapariyāyavedanīyaṃ vā bhaveyya, “upapajja vā”ti satthā na vadeyya. Athāpi aparapariyāyavedanīyaṃ diṭṭhadhammavedanīyaṃ vā upapajjavedanīyaṃ vā bhaveyya, “apare vā pariyāye”ti satthā na vadeyya.

Sukkapakkhepi imināva nayena attho veditabbo. Ettha pana lobhe vigateti lobhe apagate niruddhe. Tālavatthukatanti tālavatthu viya kataṃ, matthakacchinnatālo viya puna aviruḷhisabhāvaṃ katanti attho. Anabhāvaṃ katanti anuabhāvaṃ kataṃ, yathā puna nuppajjati, evaṃ katanti attho. Evassūti evaṃ bhaveyyum. Evameva khoti ettha bījāni viya kusalākusalaṃ kammaṃ daṭṭhabbaṃ, tāni agginā ḍahanapuriso viya yogāvacaro, aggi viya maggaññaṃ, aggiṃ datvā bījānaṃ ḍahanakālo viya maggaññaṇa kilesānaṃ daḍḍhakālo, masikatakālo viya pañcannaṃ khandhānaṃ chinnaṃūlake katvā ṭhapitakālo, mahāvāte opunitvā nadiyā vā pavāhetvā appavattikatakālo viya upādinnaṃ kasantānassa nirodhena chinnaṃūlakānaṃ pañcannaṃ khandhānaṃ appaṭisandhikabhāvena nirujjhivā puna bhavasmim paṭisandhiṃ aggahitakālo veditabbo.

Mohajañcāpaviddasūti mohajañcāpi aviddasu. Idaṃ vuttam hoti - yaṃ so avidū andhabālo lobhajañca dosajañca mohajañcāti kammaṃ karoti, evaṃ karontena yaṃ tena pakataṃ kammaṃ appaṃ vā yadi vā bahum. Idheva tam vedaniyanti tam kammaṃ tena bālena idha sake attabhāveyeve vedanīyaṃ, tasseva tam attabhāve vipaccatīti attho. Vatthum aññaṃ na vijjatīti tassa kammaṃ vipaccanattāya aññaṃ vatthu natthi. Na hi aññaṇa kataṃ kammaṃ aññaṇa attabhāve vipaccati. Tasmā lobhañca dosañca, mohajañcāpi viddasūti tasmā yo vidū medhāvī paṇḍito tam lobhajādibhedam kammaṃ na karoti, so vijjam uppādayam bhikkhu, sabbā duggatiyo jahe, arahattamaggavijjam uppādetvā tam vā pana vijjam uppādetto sabbā duggatiyo jahati. Desanāsīsamevetam, sugatiyopi pana so khīṇāsavo jahatiyeve. Yampi cetam “tasmā lobhañca dosañca”ti vuttam, etthāpi lobhadosaśisena lobhajañca dosajañca kammameva niddiṭṭhanti veditabbaṃ. Evaṃ suttantesupi

gāthāyapi vaṭṭavivaṭṭameva kathitanti.

5. Hatthakasuttavaṇṇanā

35. Pañcame āḷaviyanti āḷaviraṭṭhe. Gomaggeti gunnaṃ gamanamagge. Paṇṇasanthareti sayam patitapaṇṇasanthare. Athāti evaṃ gunnaṃ gamanamaggaṃ ujum mahāpathaṃ nissāya siṃsapāvane sayam patitapaṇṇāni saṅkaḍḍhitvā katasanthare sugatamahācīvaraṃ pattharivā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinne tathāgate. Hatthako āḷavakoti hatthato hatthaṃ gatattā evaṃladdhanāmo āḷavako rājaputto. Etadavocāti etaṃ “kacci, bhante, bhagavā”tiādivacanaṃ avoca. Kasmā pana sammāsambuddho taṃ ṭhānaṃ gantvā nisinno, kasmā rājakumāro tattha gatoti? Sammāsambuddho tāva aṭṭhuppattikāya dhammadesanāya samuṭṭhānaṃ disvā tattha nisinno, rājakumāropi pātova uṭṭhāya pañcahi upāsakasatehi parivuto buddhupaṭṭhānaṃ gacchanto mahāmaggā okkamma gopathaṃ gahetvā “buddhānaṃ pūjanatthāya missakamālaṃ ocinissāmī”ti gacchanto satthāraṃ disvā upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi, evaṃ so tattha gatoti. Sukhamasayitthāti sukhaṃ sayittha.

Antaraṭṭhakoti māghaphagguṇānaṃ antare aṭṭhdivasaparimāṇo kālo. Māghassa hi avasāne cattāro divasā, phagguṇassa ādimhi cattāroti ayaṃ “antaraṭṭhako”ti vuccati. Himapātasamayoti himassa patanasamayo. Kharāti pharusā kakkhaḷā vā. Gokaṇṭakahatāti navavuṭṭhe deve gāvīnaṃ akkantaṭṭhāne khurantarehi kaddamo uggantvā tiṭṭhati, so vātātapena sukkho kakacadantasadisō hoti dukkhasamphasso. Taṃ sandhāyāha - “gokaṇṭakahatā bhūmī”ti. Gunnaṃ khurantarehi chinnātipi attho. Verambho vāto vāyatīti catūhi disāhi vāyanto vāto vāyati. Ekāya disāya vā dvīhi vā disāhi tīhi vā disāhi vāyanto vāto verambhoti na vuccati.

Tena hi rājakumārāti idaṃ satthā “ayaṃ rājakumāro lokasmiṃ neva sukhavāsino, na dukkhavāsino jānāti, jānāpessāmi na”nti upari desanaṃ vaḍḍhento āha. Tattha yathā te kameyyāti yathā tuyhaṃ rucceyya. Idhassāti imasmiṃ loke assa. Gonakatthatotī caturaṅgulādhikalomena kāḷakojavaṇa atthato. Paṭikatthatotī uṇṇāmayena setattharaṇena atthato. Paṭalikatthatotī ghanapupphena uṇṇāmayaattharaṇena atthato. Kadalimigapavarapaccattharaṇoti kadalimigacammamayena uttamapaccattharaṇena atthato. Taṃ kira paccattharaṇaṃ setavatthassa upari kadalimigacammaṃ attharivā sibbitvā karonti. Sauttaracchadoti saha uttaracchadena, upari baddhena rattavitānena saddhinti attho. Ubhatolohitakūpadhānoti sīsūpadhānañca pādūpadhānañcāti pallaṅkassa ubhato ṭhapitalohitakūpadhāno. Pajāpatiyoti bhariyāyo. Manāpena paccupaṭṭhitā assūti manāpena upaṭṭhānavidhānena paccupaṭṭhitā bhavēyyum.

Kāyikāti pañcadvārakāyaṃ khobhayamānā. Cetasikāti manodvāraṃ khobhayamānā. So rāgo tathāgatassa pahīnoti tathārūpo rāgo tathāgatassa pahīnoti attho. Yo pana tassa rāgo, na so tathāgatassa pahīno nāma. Dosamohesupi eseva nayo.

Brāhmaṇoti bāhitapāpo khīṇāsavabrāhmaṇo. Parinibbutoti kilesaparinibbānena parinibbuto. Na limpati kāmesūti vatthukāmesu ca kilesakāmesu ca taṇhādīṭṭhilepehi na limpati. Sītibhūtoti abbhantare tāpanakilesānaṃ abhāvena sītibhūto. Nirūpadhīti kilesūpadhīnaṃ abhāvena nirūpadhi. Sabbā āsattiyo chetvāti āsattiyo vuccanti taṇhāyo, tā sabbāpi rūpādīsū ārammaṇesu āsattavisattā āsattiyo chinditvā. Vineyya

hadaye daranti hadayanissitaṃ darathaṃ vinayitvā vūpasametvā. Santiṃ pappuyya cetasoti cittassa kilesanibbānaṃ pāpuṇitvā. Karaṇavacanaṃ vā etaṃ “sabbacetaso samannāharitvā”tiādīsu viya, cetasā nibbānaṃ pāpuṇitvāti attho.

6. Devadūtasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe devadūtānīti devadūtā. Ayaṃ panettha vacanattho - devoti maccu, tassa dūtāti devadūtā. Jiṇṇabyādhimatā hi saṃvegajanaṇaṭṭhena “idāni te maccusamīpaṃ gantabba”nti codenti viya, tasmā devadūtāti vuccanti. Devā viya dūtāti devadūtā. Yathā hi alaṅkatapaṭiyattāya devatāya ākāse ṭhatvā “tvam asukadivase marissasī”ti vutte tassā vacanaṃ saddhātabbaṃ hoti; evamevaṃ jiṇṇabyādhimatāpi dissamānā “tvampi evaṃdhammo”ti codenti viya, tesaṅca taṃ vacanaṃ anaññathābhāvitāya devatāya byākaraṇasadisameva hotīti devā viya dūtāti devadūtā. Visuddhidevānaṃ dūtāti devadūtā. Sabbabodhisattā hi jiṇṇabyādhimatapabbajite disvāva saṃvegaṃ āpajjitvā nikkhamma pabbajimsu. Evaṃ visuddhidevānaṃ dūtāti devadūtā. Idha pana liṅgavipallāsena “devadūtānī”ti vuttaṃ.

Kāyena duccharitantiādi kasmā āraddhaṃ?

Devadūtānuyuñjanaṭṭhānupakkamakammadassanatthaṃ. Iminā hi kammena ayaṃ satto niraye nibbattati, atha naṃ tattha yamo rājā devadūte samanuyuñjati. Tattha kāyena duccharitaṃ caratīti kāyadvārena tividhaṃ duccharitaṃ carati. Vācāyāti vacīdvārena catubbidhaṃ duccharitaṃ carati. Manasāti manodvārena tividhaṃ duccharitaṃ carati.

Tameṇaṃ, bhikkhave, nirayapālāti ettha ekacce therā “nirayapālā nāma natthi, yantarūpaṃ viya kammameva kāraṇaṃ kāretī”ti vadanti. Taṃ “atthi niraye nirayapālāti, āmantā. Atthi ca kāraṇikā”tiādinā nayena abhidhamme paṭisedhitameva. Yathā hi manussaloke kammakāraṇakāraṇakā atthi, evameva niraye nirayapālā atthīti. Yamassa raññoti yamarājā nāma vemānikapetarājā. Ekasmiṃ kāle dibbavimāne dibbakapparukkhadibbauyyānadibbanāṭakādisabbasampattiṃ anubhavati, ekasmiṃ kāle kammavipākaṃ, dhammiko rājā, na cesa ekova hoti, catūsu pana dvāresu cattāro janā honti. Amatteyyoti mātu hito matteyyo, mātari sammā paṭipannoti attho. Na matteyyoti amatteyyo, mātari micchā paṭipannoti attho. Sesapadesupi eseva nayo. Abrahmaññoti ettha ca khīṇāsavā brāhmaṇā nāma, tesu micchā paṭipanno abrahmañño nāma.

Samanuyuñjatīti anuyogavattaṃ āropento pucchatī, laddhiṃ patiṭṭhāpento pana samanuggāhati nāma, kāraṇaṃ pucchanto samanubhāsati nāma. Nāddasanti attano santike pahitassa kassaci devadūtassa abhāvaṃ sandhāya evaṃ vadati.

Atha naṃ yamo “nāyaṃ bhāsitaṃ atthaṃ sallakkhetī”ti ṇatvā atthaṃ sallakkhāpetukāmo ambhotiādimāha. Tattha jiṇṇanti jarājiṇṇaṃ. Gopānasivaṅkanti gopānasī viya vaṅkaṃ. Bhogganti bhaggaṃ. Imināpissa vaṅkabhāvameva dīpeti. Daṇḍaparāyaṇanti daṇḍapaṭisaraṇaṃ daṇḍadutiyaṃ. Pavedhamānanti kampamānaṃ. Āturanti jarāturaṃ. Khaṇḍadantanti jarānubhāvena khaṇḍitadantaṃ. Palitakesanti paṇḍarakesaṃ. Vilūnanti luñcitvā gahitakesaṃ viya khallāṭaṃ. Khalitasiranti mahākhallāṭasīsaṃ. Valitanti sañjātavalīṃ. Tilakāhatagattanti setatīlakakāḷatīlakehi vikiṇṇasarīraṃ. Jarādhammoti jarāsabhāvo, aparimutto jarāya, jarā nāma mayhaṃ abbhantareyeva pavattatīti. Parato byādhidhammo maraṇadhammoti padadvayepi eseva nayo.

Paṭhamam devadūtam samanuyuñjivāti ettha jarājiṇṇasatto atthato evam vadati nāma - “passatha, bho, ahampi tumhe viya taruṇo ahosiṃ ūrubalī bāhubalī javasampanno, tassa me tā balajavasampattiyo antarahitā, vijjamānāpi me hatthapādā hatthapādakiccaṃ na karonti, jarāyamhi aparimuttatāya ediso jāto. Na kho panāhameva, tumhepi jarāya aparimuttāva. Yatheva hi mayham, evam tumhākampi jarā āgamissati. Iti tassā pure āgamanāva kalyāṇam karoṭhā”ti. Tenevesa devadūto nāma jāto. Ābādhikanti bādhikam. Dukkhitanti dukkhappattam. Bāḷhagilānanti adhimattagilānam.

Dutiyam devadūtanti etthapi gilānasatto atthato evam vadati nāma - “passatha, bho, ahampi tumhe viya nirogo ahosiṃ, somhi etarahi byādhinā abhihato, sake muttakarise palipanno, uṭṭhātumpi na sakkomi. Vijjamānāpi me hatthapādā hatthapādakiccaṃ na karonti, byādhitoṃhi aparimuttatāya ediso jāto. Na kho panāhameva, tumhepi byādhito aparimuttāva. Yatheva hi mayham, evam tumhākampi byādhi āgamissati. Iti tassā pure āgamanāva kalyāṇam karoṭhā”ti. Tenevesa devadūto nāma jāto.

Ekāhamatantiādīsu ekāham matassa assāti ekāhamato, tam ekāhamatam. Parato padadvayepi eseva nayo. Bhastā viya vāyunā uddham jīvitapariyādānā yathākkamam samuggatena sūnabhāvena uddhumātattā uddhumātakam. Vinīlo vuccati viparibhinnavaṇṇo, vinīlova vinīlako, tam vinīlakam. Paṭikūlattā vā kucchitam vinīlanti vinīlakam. Vipubbakanti vissandamānapubbakam, paribhinnaṭṭhāne hi paggharitena pubbena palimakkhitanti attho.

Tatiyam devadūtanti ettha matakasatto atthato evam vadati nāma - “passatha, bho, mam āmakasusāne chaḍḍitam uddhumātakādibhāvappattam, maraṇatomhi aparimuttatāya ediso jāto. Na kho panāhameva, tumhepi maraṇato aparimuttā. Yatheva hi mayham, evam tumhākampi maraṇam āgamissati. Iti tassā pure āgamanāva kalyāṇam karoṭhā”ti. Tenevassa devadūto nāma jāto.

Imam pana devadūtānuyogam ko labhati, ko na labhati? Yena tāva bahum pāpam kataṃ, so gantvā niraye nibbattatiyeva. Yena pana parittam pāpam kataṃ, so labhati. Yathā hi sabhaṇḍam coram gahetvā kattabbameva karonti na vinicchinenti. Anuvijjivā gahitam pana vinicchayaṭṭhānam nayanti, so vinicchayam labhati. Evansampadametaṃ. Parittapāpakammā hi attano dhammatāyapi saranti, sārīyamānāpi saranti.

Tattha dīghajayantadamiḷo nāma attano dhammatāya sari. So kira damiḷo sumanagirimahāvihāre ākāsacetiyaṃ rattapaṭṭena pūjesi, atha niraye ussadasāmanante nibbatto aggijālasaddam sutvāva attanā pūjitapaṭṭam anussari, so gantvā sagge nibbatto. Aparopi puttassa daharabhikkhuno khalisāṭakam dento pādamūle ṭhapesi, maraṇakālamhi paṭapaṭāti sadde nimittam gaṇhi, sopi ussadasāmanante nibbatto jālasaddena tam sāṭakam anussarivā sagge nibbatto. Evam tāva attano dhammatāya kusalam kammam saritvā sagge nibbattatīti.

Attano dhammatāya asarante pana tayo devadūte pucchati. Tattha koci paṭhamena devadūtena sarati, koci dutiyatatiyehi, koci tīhipi nassarati. Tam yamo rājā disvā sayam sāreti. Eko kira amacco sumanapupphakumbhena mahācetiyaṃ pūjetvā yamassa pattim adāsi, tam akusalakammena niraye nibbatam yamassa santikam nayimsu. Tasmim tīhipi devadūtehi kusalam asarante yamo sayam olokento disvā - “nanu tvam mahācetiyaṃ sumanapupphakumbhena pūjetvā mayham pattim adāsi”ti

sāresi, so tasmiṃ kāle saritvā devalokaṃ gato. Yamo pana sayamaṃ oloketvāpi
apassanto - “mahādukkhaṃ nāma anubhavissati ayaṃ satto”ti tuṇhi ahosi.

Tattaṃ ayokhilaṃti tigāvutaṃ attabhāvaṃ sampajjalitāya lohapathaviyā uttānakaṃ
nipajjāpetvā dakkhiṇahatthe tālappamaṇaṃ ayasūlaṃ pavesenti, tathā
vāmahatthādīsu. Yathā ca taṃ uttānakaṃ nipajjāpetvā, evaṃ urenapi
vāmapassenapi dakkhiṇapassenapi nipajjāpetvā te taṃ kammakāraṇaṃ karontiyeva.
Saṃvesetvāti jalitāya lohapathaviyā tigāvutaṃ attabhāvaṃ nipajjāpetvā. Kuṭhārīhīti
mahatīhi gehassa ekapakkhacchadanamattāhi kuṭhārīhi tacchanti, lohitaṃ nadī hutvā
sandati, lohapathavito jālā utṭhahitvā tacchitaṭṭhānaṃ gaṇhāti, mahādukkhaṃ
uppajjati. Tacchantā pana suttāhataṃ karitvā dāruṃ viya aṭṭhaṃsampi chaḷaṃsampi
karonti. Vāsīhīti mahāsuppappamaṇāhi vāsīhi. Rathe yojetvāti saddhiṃ
yugayottapakkarathacakkakubbarapājanehi sabbato pajjalite rathe yojetvā.
Mahantanti mahākūṭāgārappamaṇaṃ. Āropentīti sampajjalitehi ayamuggarehi
pothentā āropenti. Sakimpi uddhanti supakkuthitāya ukkhaliyā pakkhittataṇḍulā viya
uddhamadhotiriyāñca gacchati. Mahānirayeti avīcimahānirayamhi.

Bhāgaso mitoti bhāge ṭhapetvā vibhatto. Pariyantoti parikkhitto. Ayasāti upari
ayapaṭṭena chādito. Samantā yojanasataṃ, pharitvā tiṭṭhatīti evaṃ pharitvā tiṭṭhati,
yathā taṃ samantā yojanasate ṭhatvā oloketassa akkhīni yamakagoḷakā viya
nikkhamanti.

Hīnakāyūpagāti hīnaṃ kāyaṃ upagatā hutvā. Upādāneti taṇhādiṭṭhiggaṇaṇe.
Jātimaraṇasaṃbhaveti jātiyā ca maraṇassa ca kāraṇabhūte. Anupādāti catūhi
upādānehi anupādiyivā. Jātimaraṇasaṅkhayeti jātimaraṇasaṅkhayasaṅkhāte nibbāne
vimuccanti. Diṭṭhadhammābhiniḃbutāti diṭṭhadhamme imasmiṃyeva attabhāve
sabbakilesanibbānena nibbutā. Sabbadukkhaṃ upaccagunti sakalavaṭṭadukkhaṃ
atikkantā.

7. Catumahārājasuttavaṇṇanā

37. Sattame amaccā pārisajjāti paricārikadevatā. Imaṃ lokaṃ anuvicarantīti
aṭṭhamīdivase kira sakko devarājā cattāro mahārājāno āṇāpeti - “tātā, aṇṇa
aṭṭhamīdivase manussalokaṃ anuvicaritvā puññaṇi karontānaṃ nāmagottaṃ
uggaṇhitvā āgacchathā”ti. Te gantvā attano paricārike pesenti - “gacchatha, tātā,
manussalokaṃ vicaritvā puññaṇi karontānaṃ nāmagottāni suvaṇṇapaṭṭe likhitvā
ānethā”ti. Te tathā karonti. Tena vuttaṃ - “imaṃ lokaṃ anuvicarantī”ti. Kacci
bahūtiādi tesāṃ upaparikkhākāradassanattamaṃ vuttaṃ. Evaṃ upaparikkhantā hi te
anuvicaranti. Tattha uposathaṃ upavasantīti māsassa aṭṭhavāre uposathāṅgāni
adhiṭṭhahanti. Paṭijāgarontīti paṭijāgarauposathakammaṃ nāma karonti. Taṃ karontā
ekasmiṃ addhamāse catunnaṃ uposathadivasānaṃ
paccuggamanānuggamanavasena karonti. Pañcamīuposathaṃ paccuggacchantā
catutthiyaṃ uposathikā honti, anugacchantā chaṭṭhiyaṃ. Aṭṭhamīuposathaṃ
paccuggacchantā sattamiyaṃ, anugacchantā navamiyaṃ. Cātuddasmiṃ
paccuggacchantā terasiyaṃ, pannarasīuposathaṃ anugacchantā pāṭipade uposathikā
honti. Puññaṇi karontīti
saraṇagamananiccasilapupphapūjādhammassavanapadīpasahassaāropanavihāraṇa
ṇādīni nānappakārāni puññaṇi karonti. Te evaṃ anuvicaritvā
puññaṇi karontīti saraṇaṃ paṭṭe likhitvā āharitvā catunnaṃ

mahārājānaṃ denti. Puttā imaṃ lokaṃ anuvicarantīti catūhi mahārājehi purimanayeneva pahitattā anuvicaranti. Tadahūti taṃdivasaṃ. Uposatheti uposathadivase.

Sace, bhikkhave, appakā hontīti catunnaṃ mahārājānaṃ amaccā pārisajjā tā tā gāmanigamarājadhāniyo upasaṅkamanti, tato taṃ upanissāya adhivatthā devatā “mahārājānaṃ amaccā āgatā”ti paṇṇākāraṃ gahetvā tesam santikaṃ gacchanti. Te paṇṇākāraṃ gahetvā “kacci nu kho mārisā bahū manussā mattheyyā”ti vuttanayena manussānaṃ puñṇapaṭipattiṃ pucchitvā “āma, mārisa, imasmiṃ gāme asuko ca asuko ca puñṇāni karontī”ti vutte tesam nāmagottaṃ likhitvā aññattha gacchanti. Atha cātuddasiyaṃ catunnaṃ mahārājānaṃ puttāpi tameva suvaṇṇapaṭṭaṃ gahetvā teneva nayena anuvicarantā nāmagottāni likhanti. Tadahuposathe pannarase cattāropi mahārājāno teneva nayena tasmimyeva suvaṇṇapaṭṭe nāmagottāni likhanti. Te suvaṇṇapaṭṭaparimāṇeneva - “imasmiṃ kāle manussā appakā, imasmiṃ kāle bahukā”ti jānanti. Taṃ sandhāya “sace, bhikkhave, appakā honti manussā”tiādi vuttaṃ. Devānaṃ tāvatimsānanti paṭhamam abhinibbatte tettiṃsa devaputte upādāya evaṃladdhanāmānaṃ. Tesam pana uppattikathā dīghanikāye sakkapañhasuttavaṇṇanāya vitthāritā. Tenāti tena ārocanena, tena vā puñṇākārakānaṃ appakabhāvena. Dibbā vata, bho, kāyā parihāyissanti navaṇavānaṃ devaputtānaṃ apātubhāvena devakāyā parihāyissanti, ramaṇīyaṃ dasayojanasahassaṃ devanagaraṃ suññaṃ bhavissati. Paripūrissanti asurakāyāti cattāro apāyā paripūrissanti. Iminā “mayam paripuṇṇe devanagare devasaṅghamajjhe nakkhattam kīlitaṃ na labhissāmā”ti anattamanā honti. Sukkapakkhepi imināva upāyena attho veditabbo.

Bhūtapubbaṃ, bhikkhave, sakko devānamindoti attano sakkadevarājakālaṃ sandhāya katheti. Ekassa vā sakkassa ajjhāsayaṃ gahetvā kathetīti vuttaṃ. Anunayamānoti anubodhayamāno. Tāyaṃ velāyanti tasmim kāle.

Pāṭihāriyapakkhañcāti ettha pāṭihāriyapakkho nāma antovasse temāsaṃ nibaddhuposatho, taṃ asakkontassa dvinnam pavāraṇānaṃ antare ekamāsaṃ nibaddhuposatho, tampi asakkontassa paṭhamapavāraṇato paṭṭhāya eko addhamāso pāṭihāriyapakkhoyeva nāma. Aṭṭhaṅgasusamāgatanti aṭṭhahi guṇaṅgehi samannāgataṃ. Yopissa mādiso naroti yopi satto mādiso bhavye. Sakkopi kira vuttappakārassa uposathakammassa guṇam jānitvā dve devalokasampattiyo pahāya māsassa aṭṭha vāre uposatham upavasati. Tasmā evamāha. Aparo nayo - yopissa mādiso naroti yopi satto mādiso assa, mayā pattaṃ sampattiṃ pāpuṇitaṃ iccheyyāti attho. Sakkā hi evarūpena uposathakammena sakkasampattiṃ pāpuṇitunti ayamettha adhipāyo.

Vusitavāti vutthavāso. Katakaraṇīyoti catūhi maggehi kattabbakiccaṃ katvā ṭhito. Ohitabhāroti khandhabhārakilesabhāraabhisaṅkhārabhāre otāretvā ṭhito. Anuppattasadatthoti sadattho vuccati arahattaṃ, taṃ anuppatto. Parikkhīṇabhavasamyojanoti yena samyojanena baddho bhavesu ākaḍḍhīyati, tassa khīṇattā parikkhīṇabhavasamyojano. Sammadaññā vimuttoti hetunā nayena kāraṇena jānitvā vimutto. Kallaṃ vacanāyāti yuttaṃ vattum.

Yopissa mādiso naroti yopi mādiso khīṇāsavo assa, sopi evarūpaṃ uposatham upavaseyyāti uposathakammassa guṇam jānanto evaṃ vadeyya. Aparo nayo yopissa mādiso naroti yopi satto mādiso assa, mayā pattaṃ sampattiṃ pāpuṇitaṃ iccheyyāti

attho. Sakkā hi evarūpena uposathakammena khīṇāsavasampattiṃ pāpuṇitunti ayamettha adhippāyo. Aṭṭhamam uttānatthameva.

9. Sukhumālasuttavaṇṇanā

39. Navame sukhumāloti niddukkho. Paramasukhumāloti paramaniddukkho. Accantasukhumāloti satataniddukkho. Imaṃ bhagavā kapilapure nibbattakālato paṭṭhāya niddukkhabhāvaṃ gahetvā āha, cariyakāle pana tena anubhūta dukkhassa anto natthīti. Ekattāti ekissā pokkharāṇiyā. Uppalaṃ vappatīti uppalaṃ ropeti. Sā nīluppalavanasañchannā hoti. Padumanti paṇḍarapadumaṃ. Puṇḍarīkanti rattapadumaṃ. Evaṃ itarāpi dve padumapuṇḍarīkavanehi sañchannā honti. Bodhisattassa kira sattaṭṭhavassikakāle rājā amacce pucchi - “taruṇadārakā katarakīḷikaṃ piyāyanti”ti? Udakakīḷikaṃ devāti. Tato rājā kuddālakammakārake sannipātetvā pokkharāṇiṭṭhānāni gaṇhāpesi. Atha sakko devarājā āvajjento taṃ pavattiṃ ṇatvā - “na yutto mahāsattassa mānusakaparibhogo, dibbaparibhogo yutto”ti vissakammaṃ āmantetvā - “gaccha, tāta, mahāsattassa kīḷābhūmiyaṃ pokkharāṇiyo māpehi”ti āha. Kīdisā hontu, devāti? Apagatakalalakaddamā hontu vipakīṇṇamaṇimuttapavāḷikā sattaratanamayapākāraparikkhittā pavāḷamayaunhisehi maṇimayasopānabāhukehi suvaṇṇarajatamaṇimayaphalakehi sopānehi samannāgatā. Suvaṇṇarajatamaṇipavāḷamayā cettha nāvā hontu, suvaṇṇanāvāya rajatapallaṅko hotu, rajatanāvāya suvaṇṇapallaṅko, maṇināvāya pavāḷapallaṅko, pavāḷanāvāya maṇipallaṅko, suvaṇṇarajatamaṇipavāḷamayāva udakasecananāḷikā hontu, pañcavaṇṇehi ca padumehi sañchannā hontūti. “Sādhū, devā”ti vissakammadevaputto sakkassa paṭissutvā rattibhāge otarivā raṇṇo gāhāpitapokkharāṇiṭṭhānesuyeva teneva niyāmena pokkharāṇiyo māpesi.

Nanu cetā apagatakalalakaddamā, kathamettha padumāni pupphimsūti? So kira tāsu pokkharāṇīsu tattha tattha suvaṇṇarajatamaṇipavāḷamayā khuddakanāvāyo māpetvā “etā kalalakaddamapūritā ca hontu, pañcavaṇṇāni cettha padumāni pupphantū”ti adhiṭṭhāsi. Evaṃ pañcavaṇṇāni padumāni pupphimsu, reṇuvaṭṭiyo uggantvā udakapiṭṭhaṃ ajjhottharivā vicaranti. Pañcavidhā bhamaragaṇā upakūjantā vicaranti. Evaṃ tā māpetvā vissakammo devapurameva gato. Tato vibhātāya rattiya mahājano disvā “mahāpurissassa māpitā bhavissanti”ti gantvā raṇṇo ārocesi. Rājā mahājanaparivāro gantvā pokkharāṇiyo disvā “mama puttassa puṇṇiddhiyā devatāhi māpitā bhavissanti”ti attamano ahosi. Tato paṭṭhāya mahāpuriso udakakīḷikaṃ agamāsi.

Yāvadeva mamatthāyāti ettha yāvadevāti payo janāvadhinīyā mavacanaṃ, yāva mameva atthāya, natthettha aññaṃ kāraṇanti attho. Na kho panassāhanti na kho panassa ahaṃ. Akāsikaṃ candananti asaṇhaṃ candanaṃ. Kāsikaṃ, bhikkhave, su me taṃ veṭhananti, bhikkhave, veṭhanampi me kāsikaṃ hoti. Ettha hi suiti ca tanti ca nipātamattaṃ, meti sāmivacanaṃ. Veṭhanampi me saṇhameva hotīti dasseti. Kāsikā kaṇcukāti pārūpanakaṇcukopi saṇhakaṇcukova. Setacchattaṃ dhārīyatīti mānusakasetacchattampi dibbasetacchattampi uparidhāritameva hoti. Mā naṃ phusi sītaṃ vāti mā etaṃ bodhisattaṃ sītaṃ vā uṇhādīsu vā aññataraṃ phusatūti attho.

Tayo pāsādā ahesunti bodhisatte kira soḷasavassuddesike jāte suddhodanamahārājā “puttassa vasanakapāsāde kāressāmī”ti vaḍḍhakino sannipātāpetvā bhaddakena nakkhattamuhuttena navabhūmikataparikammaṃ kāretvā tayo pāsāde kārāpesi. Te

sandhāyetaṃ vuttaṃ. Hemantikotiādīsu yattha sukhaṃ hemante vasituṃ, ayaṃ hemantiko. Itaresupī eseṃ nayo. Ayaṃ panettha vacanatto - hemante vāso hemantaṃ, hemantaṃ arahatīti hemantiko. Itaresupī eseṃ nayo.

Tattha hemantiko pāsādo navabhūmako ahosi, bhūmiyo panassa uṇhautuggāhāpanatthāya nīcā ahesuṃ. Tattha dvāravātapānāni suphusitakavāṭāni ahesuṃ nibbivarāni. Cittakammampi karontā tattha tattha pajjalite aggikkhandheyyeva akaṃsu. Bhūmattharaṇaṃ panettha kambalamayaṃ, tathā sāṇivitānanivāsanapārūpanaveṭṭhanāni. Vātapānāni uṇhaggāhāpanatthaṃ divā vivaṭāni rattim pihitāni honti.

Gimhiko pana pañcabhūmako ahosi. Sītautuggāhāpanatthaṃ panettha bhūmiyo uccā asambādhā ahesuṃ. Dvāravātapānāni nātiphusitāni savivarāni sajalāni ahesuṃ. Cittakamme uppalāni padumāni puṇḍarīkāniyeṃva akaṃsu. Bhūmattharaṇaṃ panettha dukūlamayaṃ, tathā sāṇivitānanivāsanapārūpanaveṭṭhanāni. Vātapānasamīpesu cettha nava cāṭiyo ṭhapetvā udakassa pūretvā nīluppalādīhi sañchādentī. Tesu tesu padesesu udakayantāni karontī, yehi deve vassante viya udakadhārā nikkhamanti. Antopāsāde tattha tattha kalalapūrā doṇiyo ṭhapetvā pañcavaṇṇāni padumāni ropayimṃsu. Pāsādamatthake sukkhamahimsacammaṃ bandhitvā yantaṃ parivattetvā yāva chadanapiṭṭhiyā pāsāṇe āropetvā tasmim vissajjenti. Tesam camme pavaṭṭantānaṃ saddo meghagajjitaṃ viya hotī. Dvāravātapānāni panettha divā pihitāni honti rattim vivaṭāni.

Vassiko sattabhūmako ahosi. Bhūmiyo panettha dvinnampi utūnaṃ gāhāpanatthāya nātiuccā nātinīcā akaṃsu. Ekaccāni dvāravātapānāni suphusitāni, ekaccāni savivarāni. Tattha cittakammampi kesuci ṭhānesu pajjalitaaggikkhandhavasena, kesuci jātassaravasena kataṃ. Bhūmattharaṇādīni panettha kambaladukūlavasena ubhayamissakāni. Ekacce dvāravātapānā rattim vivaṭā divā pihitā, ekacce divā vivaṭā rattim pihitā. Tayopi pāsādā ubbedhena samappamāṇā. Bhūmikāsu pana nānattaṃ ahosi.

Evaṃ niṭṭhitesu pāsādesu rājā cintesi - “putto me vayappatto, chattaṃ assa ussāpetvā rājasirim passissāmī”ti. So sākiyānaṃ paṇṇāni pahīni - “putto me vayappatto, rāje naṃ patiṭṭhāpessāmi, sabbe attano attano gehesu vayappattā, dārikā imaṃ gehaṃ pesentū”ti. Te sāsanaṃ sutvā - “kumāro kevalaṃ dassanakkhamo rūpasampanno, na kiñci sippaṃ jānāti, dārabharaṇaṃ kātuṃ na sakkhissati, na mayaṃ dhītaro dassāmā”ti āhaṃsu. Rājā taṃ pavattim sutvā puttassa santikaṃ gantvā ārocesi. Bodhisatto “kiṃ sippaṃ dassetuṃ vaṭṭati, tātā”ti āha. Sahassathāmadhanaṃ āropetuṃ vaṭṭati, tātāti. Tena hi āharāpethāti. Rājā āharāpetvā adāsi. Dhanuṃ purisasahassaṃ āropeti, purisasahassaṃ oropeti. Mahāpuriso dhanuṃ āharāpetvā pallaṅke nisinnova jiyaṃ pādaṅguṭṭhake veṭṭetvā kaḍḍhanto pādaṅguṭṭhakeneva dhanuṃ āropetvā vāmena hatthena daṇḍe gahetvā dakkhiṇena hatthena kaḍḍhitvā jiyaṃ pothesi. Sakalanagaraṃ uppatanākārappattaṃ ahosi. “Kiṃ saddo eso”ti ca vutte “devo gajjati”ti āhaṃsu. Athaṇṇe “tumhe na jānātha, na devo gajjati, aṅgīrasassa kumārassa saṃsathāmadhanaṃ āropetvā jiyaṃ pothentassa jiyappahārasaddo eso”ti āhaṃsu. Sākiyā tāvatakeneva āraddhacittā ahesuṃ.

Yathādharmāti byādhiādīhi yathāsabhāvā. Tathāsantāti yathā santā eva aviparītabyādhiādisabhāvāva hutvāti attho. Jigucchantīti parapuggalaṃ jigucchanti. Mama evaṃ viharinoti mayhaṃ evaṃ jigucchāvihārena viharantassa evaṃ jigucchanaṃ nappatirūpaṃ bhaveyya nānucchavikaṃ. Sohaṃ evaṃ viharantoti so ahaṃ evaṃ paraṃ jigucchamāno viharanto, evaṃ vā iminā paṭisaṅkhānavihārena viharanto. Ñatvā dhammaṃ nirūpadhinti sabbūpadhivirahitaṃ nibbānadhammaṃ ñatvā. Sabbe made abhibhosmīti sabbe tayopi made abhibhaviṃ samatikkamīṃ. Nekkhamme datṭhu khematanti nibbāne khemabhāvaṃ disvā. Nekkhammaṃ datṭhu khematotipi pāṭho, nibbānaṃ khemato disvāti attho. Tassa me ahu ussāhoti tassa mayhaṃ taṃ nekkhammasaṅkhātāṃ nibbānaṃ abhipassantassa ussāho ahu, vāyāmo ahoṣīti attho. Nāhaṃ bhabbo etarahi, kāmāni paṭisevitunti ahaṃ dāni duvidhepi kāme paṭisevitum abhabbo. Anivatti bhavissāmīti pabbajjato ca sabbaññañāṇato ca na nivattissāmi, anivattako bhavissāmi. Brahmacariyaparāyaṇoti maggabrahmacariyaparāyaṇo jātosmīti attho. Iti imāhi gāthāhi mahābodhipallāṅke attano āgamanīyavīriyaṃ kathesi.

10. Ādhipateyyasuttavaṇṇanā

40. Dasame ādhipateyyānīti jeṭṭhakakāraṇato nibbattāni. Attādhīpateyyantiādīsū attānaṃ jeṭṭhakaṃ katvā nibbattitaṃ guṇajātaṃ attādhīpateyyaṃ. Lokaṃ jeṭṭhakaṃ katvā nibbattitaṃ lokādhīpateyyaṃ. Navavidhaṃ lokuttaradhammaṃ jeṭṭhakaṃ katvā nibbattitaṃ dhammādhīpateyyaṃ. Na iti bhavābhavaḥhetūti iti bhavo, iti bhavoti evaṃ āyatiṃ, na tassa tassa sampattibhavassa hetu. Otiṇṇoti anupaviṭṭho. Yassa hi jāti antopaviṭṭhā, so jātiyā otiṇṇo nāma. Jarādīsūpi eseṇa nayo. Kevalassa dukkhakkhandhassāti sakalassa vaṭṭadukkhārāsissa. Antakiriyā paññāyethāti antakaraṇaṃ paricchedaparivaṭṭumakaraṇaṃ paññāyeyya. Ohāyāti pahāya. Pāpiṭṭhatareti lāmakatare. Āraddhanti paggaḥitaṃ paripuṇṇaṃ, āraddhattāva asallīnaṃ. Upaṭṭhitāti catusatipaṭṭhānavasena upaṭṭhitā. Upaṭṭhitattāva asammūṭṭhā. Passaddho kāyoti nāmakāyo ca karajakāyo ca passaddho vūpasantadaratho. Passaddhattāva asāraddho. Samāhitaṃ cittanti ārammaṇe cittaṃ sammā āhitaṃ suṭṭhu ṭhapitaṃ. Sammā āhitattāva ekaggaṃ. Adhipatiṃ karitvāti jeṭṭhakaṃ katvā. Suddhaṃ attānaṃ pariharatīti suddhaṃ nimmalaṃ katvā attānaṃ pariharati paṭijaggati, gopāyatīti attho. Ayañca yāva arahattamaggā pariyāyena suddhamattānaṃ pariharati nāma, phalappattova pana nippariyāyena suddhamattānaṃ pariharati.

Svākkhātotiādīni visuddhimagge vitthāritāni. Jānaṃ passaṃ viharantīti taṃ dhammaṃ jānantā passantā viharanti. Imāni kho, bhikkhave, tīṇi ādhipateyyānīti ettāvata tīṇi ādhipateyyāni lokiya lokuttaramissakāni kathitāni.

Pakubbatoti karontassa. Attā te purisa jānāti, saccaṃ vā yadi vā musāti yaṃ tvaṃ karosi, taṃ yadi vā yathāsabhāvaṃ yadi vā no yathāsabhāvanti tava attāva jānāti. Iminā ca kāraṇena veditabbaṃ “pāpakammaṃ karontassa loke paṭicchannaṭṭhānaṃ nāma natthi”ti. Kalyāṇanti sundaraṃ. Atimaññasīti atikkamitvā maññasī. Attānaṃ parigūhasīti yathā me attāpi na jānāti, evaṃ naṃ parigūhāmīti vāyamasi. Attādhīpateyyakoti attajeṭṭhako. Lokādhīpoti lokajeṭṭhako. Nipakoti paññavā. Jhāyīti jhāyanto. Dhammādhīpoti dhammajeṭṭhako. Saccaparakkamoti thiraparakkamo bhūtaparakkamo. Pasayha māranti māraṃ pasahitvā. Abhibhuyya antakanti idaṃ tasseva vevacanaṃ. Yo ca phusī jātikkhayaṃ padhānavāti yo jhāyī padhānavā māraṃ abhibhavitvā jātikkhayaṃ arahattaṃ phusi. So tādisoti so tathāvidho

tathāsaṅghito. Lokavidūti tayo loke vidite pākaṭe katvā ṭhito. Sumedhoti supañño.
Sabbesu dhammesu atammayo munīti sabbe tebhūmakadhamme taṇhāsaṅkhātāya
tammayatāya abhāvena atammayo khīṇāsavamuni kadāci katthaci na hīyati na
parihīyatīti vuttaṃ hotīti.

Devadūtavaggo catuttho.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 4. Η συλλογή των αριθμημένων ομιλιών - Σχόλια. 03. Σχόλια για το βιβλίο των τριών. 1. Η πρώτη πεντηκοντάδα έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org